Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

BROJ 1. SIJEČANJ 1935. GOD. III.

Izlazi mjesečno. Pretplata Din 100·—
godišnje, Dinara 50·— polugodišnje.

Cijena Din 10·—

21631

ĆILIMI, SAGOVI, ZASTORI

TKANINE ZA POKUĆTVO

S. TURKOVIĆ

ZAGREB, ILICA 5 - Telefon 22-19

UNION

ČOKOLADA

KARAMELI

DESERTI

„Lord"

TRGOVINA GOTOVIH ODIJELA

TELEF. 40-77 ZAGREB ILICA BR. 22

Veliki izbor odijela za gospodu, dječake i djecu, te zimskih kabanica (Ranglana), kišnih kabanica, raznih hlača i kapa.

Cijene vrlo solidne!

Podvorba brza i točna! Ogled slobodan!

ZAGREPČANI!

Upisujte se u naše »DRUŠTVO ZAGREPČANA«. Pristupnice mogu se dobiti u društvenoj poslovnici Gajeva ul. br. 7/II. kat svaki dan od 3 do 7 sati poslije podne.

Širite i tražite svagdje reviju »ZAGREB«.

P. n. pretplatnici umoljavaju se, da namire zaostalu pretplatu!

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREPČANA

UREĐIVAO:

STJEPAN STIEGLER
gradski senator

GODINA III.

1935

SADRŽAJ

Dr. Barlović Ivo: »Vijenac« (1869.) 267, 331
Povijest Markove crkve 322
Dr. Breitenfeld Fedor: Zagreb, Kraljevski i slobodni grad na Brdu Grech . 1, 33, 69, 107, 143, 161, 201, 263
Cvijić K. Antonija: Malko tragikomike iz starog zagrebačkog teatra 327
Spod starih hižnih boltah 344
Ing. Erlih Gjuro: Zagrebački stari bedemi 230
Kako su stari Zagrepčani slavili Kraljevo 237
Šetnja Zagrebom 270
Franić Ivo: Stara Katedrala 9, 75, 97
Umjetničke izložbe u Zagrebu 29
Umjetnost Zagreba u mjesecu aprilu godine 1935. 155
Katedralis (Rudeša Habeduš): Četiri sjene iz stare garde 234
Kolander Stjepan: Na Povodom 80-godišnjice tvornice turpije i alata A. Faber i sin u Zagrebu 61
Na spomen pok. Josipu Bachu, direktoru drame 266
Laszowsky Emilije: Sukobi hrvatske mladeži sa austrijskim časnicima u Zagrebu g. 1834. 338
Rudolf Viktor: Uspomene na stari i novi teater u Zagrebu, o 40-godišnjici nove zgrade 241
24. XI. 1860. Reminiscence na prošavša vremena 273
Galerija znamenitih Zagrepčana: Zvonimir Freudenreich 341
Spectator: Zagreb — Graz, jedna paralela 296
Šetnje gradom 379
Prof. Szabo Gjuro: Šetnja u stari Zagreb 129
Pismo, pisano pred devedeset godina 317
Strohal Rudolf: Kaptol i Nova Ves u Zagrebu . . . 42, 80, 118, 149, 186, 208, 269
Šafranek Kavić Lujo: Budućnost zagrebačkog savskog mosta 279
Ing. Šega Ferdo: Uspomena na Joška Huzelka 174
Gradjevni problemi grada Zagreba 305
Gospodarsko stanje i potrebe gradjanstva Zagreb-grada 356
Dr. Šenoa Milan: Stari zagrebački pabirci 301
Šeringer Branko: Povjesne crtice grada Zagreba 15
Ulčnik Ivan (Novovešćan) Naši stari zagrebački privrednici 19, 48, 87, 112, 133, 177, 215, 245, 283, 365
Žirafa u Zagrebu 95
Ivan Krst. Tkalčić 347
Urednik (Stiegler Stjepan) Iz života zagrebačkih umjetnika 31
Naši pokojnici 62
Novo Gradsko Vijeće 65

Oproštaj Gjure Prejca od »Hrv. Narodnog Kazališta« 123
Privredni napredak grada Zagreba 127
»Croatia«, Osiguravajuća zadruga 159
Glavna godišnja skupština 165
»Sava«, Opće osiguravajuće d. d. u Zagrebu 191
Zakon o gradskim općinama 193
Dr. Kurt Hühn * 25. studena 1875. 334
Otkriće spomenika pjesniku hrvatske himne A. pl. Mihanoviću 337
Društvene vijesti 383
Arh. Zemljak Ivo: Izložba o regulaciji Kaptola 57
Žlabravec: »Žnirance kupite!« 335
»Sretan Božić« 354

11/1

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREPČANA
BROJ 1. GOD. III. SIJEČANJ 1935.

Dr. Fedor Breitenfeld:

ZAGREB — KRALJEVSKI I SLOBODNI GRAD NA BRDU GRECH

PRAVNO-POVIJESNA STUDIJA.

Povodom novog zakona o gradskim općinama, izjednačeni su svi gradovi i nema više gradova, koji bi se po svom položaju razlikovali od drugih. Naravno i prije tog novog zakona nije bilo osobito velikih razlika u pravnom položaju gradova bar ne u novije doba, tek možda na napisima po različitim pločama još se moglo vidjeti oznake, da je svojedobno ovaj ili onaj grad uživao više povlastica od ostalih gradova.

Stara je riječ, da je povijest učiteljica života i stoga je ne valja nikada zaboraviti. I to je jedan od razloga, da u ovom času kad na medjama područja grada Zagreba nestaju ploče s oznakom »kraljevski i slobodni glavni grad«, baš o postanku kr. i sl. gradova i njihovom životu nešto više pišemo.

Kao Zagrepčane najviše nas zanima baš taj kraljevski i slobodni grad na brdu Grič (... in monte Grech), pa ćemo se njim podrobnije zabaviti.

Na našem geopolitičkom području bilo je više tipova gradova, pa bi nas predaleko odvelo, da o svima govorimo. Nas ovdje zanima samo onaj tip grada, koji se razvio u tadanjoj Slavoniji, a koji je specifičan upravo za panonsku nizinu.

POSTANAK KR. I SL. GRADOVA U SLAVONIJI I NJIHOVO UREDJENJE.

Prije dolaska Slavena u njihovu današnju postojbinu na jugu Evrope, bilo je u krajevima izmedju Save i Drave, već priličan broj dobro razvijenih gradova. Ti su gradovi nastali romaniziranjem od prije ostalih ilirskih gradova ili opet tako, da bi Rimljani sagradili svoje vojne tabore (castra), pa su onda tokom vremena oko njih nastale kolonije i gradovi.

Još prije provale Hrvata, koji dodjoše u te krajeve zajedno sa Avarima, pustoše ovdje čete Gota. Dolaskom Slavena slika se posve izmijenila. Rimski gradovi budu uništeni. Stoga je razloga trebalo najprije srediti prilike i onda tek malo po malo pristupiti osnivanju zajednica, koje se tek kasnije mogu nazvati općinamua.

U ovo su vrijeme nastavili Hrvati jednako drugima Slavenima svojim dotadanjim običajima. Oni osnivaju zajednice, koje se zovu župe.[1])

[1] Vidi E. Laszowski: Stara hrv. županija podgorska. Rad Jug. Ak. knj. 138 str. I.

Svaka ovakova župa imala je na strateški važnoj točki utvrdu. Ujedno se na ovakovim mjestima sastajao narod iz cijele župe na sud, zborove, sajam i svetkovine.[2]) Takovu bi utvrdu morali svi župljani zajedno podići i ona im je služila u slučaju neprijateljskih napadaja kao zaštita. Te su utvrde bile svakako jedan od temelja budućih općina. Često su te općine odnosno župske utvrde nastajale na takovim mjestima, gdje su već prije postojala rimska castra ili bar u njihovoj blizini. Ne valja tu činjenicu, t. j. da su slavenske općine nastajale na onom istom mjestu gdje su bile i rimske, smatrati kao neki kontinuirani nastavak života rimskih municipija. To nijesu slavizirana rimska municipija. Ove hrvatske općine izmedju Drave i Save imadu s rimskim municipijima jedino to zajedničko, da su nastale na istim mjestima odnosno u neposrednoj blizini.[3]) Nije teško tu pojavu protumačiti. Rimljani su kod osnivanja svojih gradova izabirali najzgodnija mjesta i s ekonomskog, a i vojničkog gledišta. Slaveni su uzimali upravo ta mjesta za svoje župe. Ruševine rimskih odnosno romaniziranih gradova služile su im kao dobar gradjevni materijal. Osim toga nepoznavanje ovih krajeva i prilika ih je upućivalo na rimski izbor.

Iz toga se svega vidi, da su toj slučajnosti bili uzrokom samo praktični razlozi, a da se nikako ne radi o nekoj novoj formi života rimskih gradova.

Već za vladanja knezova i kraljeva hrvatske krvi, bilo je više ovakovih jačih župskih općina.[4])

Dolaskom Arpadovića na hrvatsko prijestolje izmijeniše se prilike u upravi zemlje. Župe ove jedinice slavenskoga tipa nestaju, a na njihova mjesta dolaze upravne jedinice madžarskoga tipa naime županije. Sjedište županije odnosno župana je sad veća utvrdjena općina. Poglavara hrvatskih župa biralo je stanovništvo slobodnim izborom. Župana ovih oblasti tudjeg porijetla postavlja kralj preko bana.[5])

Sjedišta županija razvijaju se zbog povoljnih prilika dalje, a to je i nužna posljedica okolnosti, da je u njima sada sjedište upravne vlasti, pa narod iz cijelog tog upravnog područja gravitira prema centru. Biva to i dobrovoljno, a i od potrebe. Broj stanovništva im raste i ona postaju važnim činbenikom u gospodarskom životu naroda. Za vladanja kraljeva tudje krvi iz kuće Arpadovića i njihovih nasljednika Anžuvinaca stiču te općine različita privilegija. I baš u to vrijeme nalazimo prve početke kraljevskih slobodnih gradova u Slavoniji. Još prije godine 1102. imade u susjednoj Ugarskoj povlaštenih općina, koje se smatraju kraljevskim slobodnim gradovima.[6]) Kad je trojedna kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija nakon sklopljenih »Pacta conventa« 1102. godine, ušla u sastav kraljevina pod krunom Sv. Stjepana, počinje se i u Slavoniji javljati institut kraljevskih slobodnih gradova. Da ne bude zabune, treba napomenuti, da tadanja Slavonija nije identična sa pojmom današnje Slavonije. Slavonija je u ono vrijeme ime za svu zemlju izmedju Save i Drave, pa i preko Save u gornjem toku sve do Gvozda (Petrove gore).[7])

Kad govorimo o gradu treba razlikovati grad u ekonomskom smislu riječi od grada u javnopravnom smislu.

[2] Ibidem str. 23.

[3] Vide Akos v. Timon: Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschte p. 164. in fine.

[4] V. Laszowski ib. p. 1. et 2.

[5] Ibidem p. 26.

[6] V. Krajner: Staatsverfassung Ungarns p. 317, 318.

[7] V. M. Kostrenčić: Hrvatska pravna povijest, p. 157.

Grad u gospodarskom smislu je općina, čiji su stanovnici u glavnom trgovci i obrtnici.[8]) Zbog povoljnijih ekonomskih prilika (veća prilika za izmjenu i promet dobara) takova se općina uzdigla nad ostale, koje se bave poljoprivredom. Ona je svojim većim blagostanjem zadobila viši socijalni značaj. Tom činjenicom stiče ona i pravo na viši politički položaj. Razumljivo je, da vrhovna državna vlast, a to je u našem slučaju kralj hrvatsko-ugarski, nije mogla mimoići takove zahtjeve. Ona je morala uzeti u obzir veći značaj ovakove općine i dati joj neka posebna prava. No kad vlast u ono doba daje posebna prava, onda to ne čini zbog neke osobite naklonosti, već zbog svoje koristi, pa su s takovim privilegijama skopčane i osobite dužnosti.

Prema tadanjem načinu ta je prava podjeljivao nosilac vrhovne državne vlasti u obliku privilegija.[9])

Kao potvrda o podjeljenju služila je isprava (povelja). Povelje te vrste izdavala je kraljevska kancelarija[10]) odnosno ban slavonski.[11])

Gradovi u gospodarskom smislu riječi potpadali su pod sudsku i upravnu vlast župana. Kako je u ovakovim općinama vrlo brzo rasao broj žiteljstva, a i blagostanje, što je već spomenuto, kralj bi ih onda podignuo na položaj kraljevskog slobodnog grada. Kralj to čini kao vrhovni gospodar cijelog državnog zemljišta (supremus dominus terrae).[12] Tim kraljevim odnosno banovim aktom postaju te općine gradovima i u javnopravnom smislu.

Razlogom brzom porastu stanovništva bilo je doseljivanje. Jezgru pučanstva činili su doseljenici. O tom nam najbolje svjedoče privilegija, koja se izdaju na korist njihovu. Listine ih zovu gostima, »hospites«.[13]

Ti doseljenici (hospites) bili su u mnogo slučajeva inostranci. Po našim gradovima bilo je Nijemaca, Talijana i Madžara. O tom nam svjedoče brojna strana imena, a i ulice u samom Zagrebu. Tkalčić u uvodu u svoje djelo: Monumenta historica liberae civitatis Zagrabiae spominje Njemačku ulicu (vicus Theotonicorum). U Zagrebu postoji još i danas Mletačka ulica.

No osim stranaca važan su priliv u gradove i potomci domaćih slobodnjaka neplemića. Ta je pojava razumljiva, ako se uoči, da je slobodnjak imao samo izvjesni dio zemljišta. Ovo je zemljište moglo tek do neke granice izdržavati i hraniti ljude. Stoga su razloga svi suvišni muškarci bili prisiljeni potražiti drugdje kruh. Obično odilaze u grad i ondje izuče koji obrt, pa tamo stalno ostaju nastanjeni.

Inostranci doseljenici dobili su često u privilegijama, ako bi imali većinu u kom gradu, pravo živjeti po svom domaćem pravu t. j. prema svojim nacijonalnim pravnim propisima i običajima.[14]

Kako se u prije spomenutim privilegijama vidi, hrvatsko-ugarski kraljevi nastoje tim što doseljenicima daju osobita prava takodjer oko povećanja broja

[8] V. Timon ib. p. 163 in fine.

[9] O osobi izdavača kao i samom privilegiju kao takovom bit će govora kasnije, kod razlaganja I. povelje kralja Bele III. gradu na brdu Grič.

[10] Kako je to vidljivo iz T. Smičiklas Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Vol. IV. documenta nr. 113, 142, 149, 150, 155 et c.

[11] V. Ibidem doc. 426. i Kostrenčić: op. cit. p. 193.

[12] V. Timon op. cit. p. 262. et Krajner op. cit. p. 330.

[13] V. Smičiklas op. cit. doc. 113, 149, 150, 155, 203, 332, 426, i mnogi drugi, zatim Timon op. cit. p. 166.

[14] V. Ibidem p. 168.

stanovnika u gradovima. Oni se na ovaj način nadaju podići obrt i trgovinu, a tim naravno i opće gospodarsko stanje u kraljevinama. Osobito se to nastojanje ispoljuje nakon različitih katastrofa, koje bi zadesile državu.[15]

Drugi, možda još i važniji uzrok, radi kojega su kraljevi podupirali dizanje slobodnih gradova je financijalne prirode. Na taj se način povećavaju prihodi često prazne kraljevske blagajne, koja je tada istovjetna sa državnom blagajnom. Gradovi su vlasništvo krune, a prihodi od njih pritiču kralju.

Mnogi od tih gradova imali su tvrdjave, pa su često i strateški razlozi bili uzrokom postanku kr. sl. gradova. S jedne strane ih podupiru kraljevi zato, jer je država sigurnija, a s druge opet u ovakovim utvrdjenim gradovima se trgovci radije naseljuju, jer ondje uživaju zaštitu pred neprijateljskim napadajima. Ovakovi gradovi s utvrdama imali su kadšto i stalne tvrdjavne službenike (iobagiones castri).

Ima konačno još jedan uzrok, koji je političke naravi, a s kojega kraljevi toliko nastoje oko podizanja gradova odnosno gradjanskog staleža. To je naime postepeno slabljenje kraljevske vlasti. Kraljevskoj je vlasti bio uvijek opasan takmac visoko plemstvo. Stoga kraljevi u prvo vrijeme, da nekako paraliziraju tu moć plemstva potpomažu visoki kler i to osobito velikim darovanjima zemljišta i različitim privilegijama. No kad se i crkveni visoki časnici afirmiraše kao veleposjednici postali su i oni neke vrsti takmaca kraljevskoj vlasti. Sad kraljevi, da i opet nadju neki jaki oslon, osnivaju kraljevske slobodne gradove. Ti se gradovi u svom kasnijem razvoju smatraju jurističkim osobama s pravima plemićskog staleža i prema tome šalju svoju izaslanike i zemaljski i državni sabor.[16]

Osim prije spomenutog načina postanka kraljevskih slobodnih gradova t. j. da najprije postane grad de facto, a tek onda de iure, ima i obratni postupak. Desilo se naime, da je kralj odnosno ban izdao najprije privilegijsku povelju i s tim osnovao grad u javno pravnom smislu riječi, a tek onda se pristupilo faktičnom izgradjivanju grada.[17]

Pod izrazom kraljevski slobodni grad »civitas libera regia« razumije se dakle općina s točno odredjenim područjem, koje je izuzeto iz sudske i upravne vlasti županije i koja općina potpada direktno pod vrhovnu nadzornu vlast kralja (summum ius inspectionis). U tom institutu vidimo početke kasnije dobro razvitog pojma »sacrae coronae regni« (svete krune kraljevstva), iz kojeg se pojma kasnije izvodila sva kraljevska vlast.

Ovakovim gradom upravlja posebna kolegijalna uprava, dakle neke vrsti gradskog vijeća.[18]

U listinama i drugim vrelima dolazi pojam kraljevskog slobodnog grada pod različitim imenima kao na pr. libera civitas, castrum, civitas, regalis civitas, burgum i t. d. Tek u kasnijem razvoju, kad je pojam kr. sl. gradova posve izgradjen, uzima se umjesto ovih različitih naziva izraz »civitas libera regia« (kr. sl. grad).

[15] V. Smičiklas op. cit. većina povelja kralja Bele III., kojima se podižu općina na kraljevske slobodne gradove, izdana je nakon kobne bitke s Tatarima na rijeci Šaju 1241. godine, kad su Tatari opustošili kraljevine, pa je trebalo obnoviti uništena naselja.

[16] V. Virozsil: Das Staatsrecht des Königreiches Ungarn, I. p. 218. et II. pp. 334, 369.

[17] V. Krajner, op. cit. p. 319. n. 7.

[18] V. Virozsil: op. cit. II. p. 364., Timon op. cit. p. 218.

Imade više teorija o postanku ustanove kr. sl. grada. Madžarski pravnik Timon drži, da je kraljevski slobodni grad specifično madžarski institut, koji je nastao kao posljedica toga da je kralj vrhovni gospodar gradova.[19] Krajner izvodi iz već spomenutih povelja, da su ustavi i prava tih gradova njemačkog porijetla. Krajner tu misli na one povelje, koje daju povlasticu, da doseljenici živu po svom domaćem pravu.[20]

Čini se da nije prihvatljiva ni jedna od ovih teorija u cijelosti. Timon sam dopušta, da su Madžari, kad su došli u Podunavlje, ondje našli slavenske seoske općine i da u njima treba tražiti početke grada. No činjenica je, da su mnoge i to baš one od najstarijih povelja izdane u korist njemačkih doseljenika u Ugarskoj. Svakako je odnos kralja spram gradova specifičan za hrvatsko-ugarsku državnu zajednicu i takovog odnosa ne nalazimo nigdje drugdje. Neke bi pak elemente mogli doista potražiti u njemačkom pravu. Doseljeni Nijemci su najvećim dijelom obrtnici i oni donose sobom svoje pravo. Prema njihovim uzorima organiziraju se obrtničke organizacije po strukama i oni za područje tih organizacija stvaraju prava. Ima diploma, u kojima je naglašeno, da stanovnici grada mogu živjeti po njemačkom pravu. Kako su oni glavni dio stanovništva grada to nije isključeno, da su baš oni potakli kraljeve, da im podijele pravo stvarati i van svojih staleških organizacija pravna pravila, a to im je kralj na temelju prije spomenutog odnosa bio jedini vlastan i dati. S druge strane opet vidimo, da u slavenskim župama bira narod sam svoje poglavare, bar je tako u našim krajevima, a vjerojatno ni ostali Panonski Slaveni nijesu živjeli drugim životom od Hrvata u doba, kad su u Podunavlje i Potisje došli Madžari. I to bi mogao biti jedan od motora, koji su kraljeve potakli na izvršivanje svog prava, jer ćemo vidjeti, da i kr. sl. gradovima sami gradjani biraju gradske funkcionare. Radi se dakle o institutu u kojemu možemo naći potvrde za posve oprečne teorije, a vrela nam takodjer govore u prilog i jedne i druge teorije.

Ti su gradovi pekulij krune Sv. Stjepana (peculim sacrae coronae regni) t. j. oni su posebno izuzeto vlasništvo, pa su prema tomu neotudjivi, a ne mogu se ni založiti.[21] No mnogi hrvatsko-ugarski kraljevi nijesu poštivali tog propisa običajnog prava, već su smatrali gradove svojim privatnim vlasništvom, a sebe osobno njihovim gospodarima. Stoga su često neki kraljevi poklanjali gradove i njihova zemljišta.[22] Gradovi se nastoje od toga braniti tako što se u privilegijsku listinu stavlja posebna klauzula sa zabranom otudjivanja.[23] Povijest nam je pokazala koliko i kako se ovakova obećanja poštuju i iskupljuju.

Kraljevskim slobodnim gradovima upravlja unutarnje i vanjsko vijeće. Unutarnje manje čine gradski sudac, načelnik, kapetan i senatori. Broj senatora nikada ne prelazi dvanaest. Veliko vijeće t. zv. ellecta communitas (izabrana općina) potpomaže malo vijeće, a sastoji se prema potrebi i veličini grada iz 20—100 vijećnika.[24] To se vijeće bira izmedju vidjenijih gradjana. Kod izbora sudjeluju svi punoljetni gradjani, koji posjeduju zemljišta na gradskom teritoriju.[25] Vijeće ima pravo kooptirati, ako se koje mjesto u njemu isprazni, a jed-

[19] V. Timon op. cit. p. 219.
[20] V. Krajner op. cit. p. 219.
[21] V. Timon op. cit. p. 530., Virozsil op. cit. p. 364.
[22] V. Timon op. cit. p. 170.
[23] V. Krajner op. cit. p. 329, 340—343.
[24] V. Timon op. cit. p. 224, 723.
[25] V. Ibidem p. 721.

nako ono sudjeluje kod izbora užeg vijeća, čiji se članovi biraju upravo izmedju članova te šire izabrane općine.[26] U prvo vrijeme razvoja nije bilo te izabrane općine, već su u velikom vijeću sudjelovali svi gradjani, dakle tota communitas (cijela općina), a tek kasnije se razvilo pravo reprezentacije. Često je bivalo da bi čast gradskog suca i načelnika obnašala ista osoba. Tako je to slučaj i u kr. sl. gradu na brdu Grech.[27]

Obično je izbor unutarnjeg vijeća potvrdjivao kralj no kasnije je ta potvrda otpala .Izbor se vršio svake godine, obično na Jurjevo. Iste su osobe u koliko su gradjani bili s njima zadovoljni mogle biti i ponovno izabrane. Bilo je gradova u kojima se taj izbor vršio tek svake treće godine.[28]

Uz unutarnje vijeće bilo je i posebnih stručnih činovnika, koji su potrebni za vršenje različitih poslova oko upravljanja gradom. To su na pr. notarius civitatis, arhivar, graditelj, fizik, zapovijednik straže i t. d. Osim njih bilo je još gradskih pandura, hajduka i sl.

Kraljevski slobodni gradovi imadjahu, kako je već spomenuto, različita posebna prava. Ova prava bila su partikularna obzirom na opće zemaljsko pravo. U listinama najstarijih kraljevskih slobodnih gradova na području kraljevina Ugarske i Slavonije nalazimo, da su ta prava gradjani sami putem običaja stvorili, a kralj im je onda privilegijama ta posebna prava potvrdio.[29]

Oni pak kraljevski slobodni gradovi, koji su kasnije nastali, kad je već to partikularno pravo kr. sl. gradova bilo prilično razvijeno, dobivali su onda u svojim privilegijama prava, koja su imali ti stari gradovi.[30]

Već je napomenuto, da kraljevi nijesu podjeljivali privilegija badava, pa su s pravima bile skopčane i izvjesne dužnosti.

Prava koja su dobivali kr. sl. gradovi mogu se podijeliti u dvije skupine i to u ona, koja uživa grad kao cjelina (in corpore) i na ona, koja uživa pojedinac gradjanin samo zato, jer je član te cjeline. Mi ćemo ovdje nabrojiti ta prava prema stanju, koje je bilo u času, kad je razvoj kr. sl. gradova dosegao svoj vrhunac.

Najprije da vidimo ona prava, koja uživa grad kao cjelina. Svaki kr. sl. grad ima glas u državnom saboru. Svi zajedno sa privilegiranim kotarima čine četvrti stalež u državnom saboru.[31] Kraljevski slobodni gradovi su peculium svete krune kraljevstva i ne mogu se u pravilu ni založiti ni otudjiti.[32]

[26] V. Virozsil op. cit. p. 114, 115.

[27] V. Tkalčić: op. cit. pp. LIV., LV., Timon op. cit. p. 223.

[28] V. Ibidem et Virozsil op. cit. III. p. 117.

[29] V. Smičiklas op. cit. doc. 155. p. 172..... conditiones itaque et libertates hospitum in predicto monte habitantium et convenientium, quas ipsi inter se fecerunt et nos approbavimus tales habentur...

[30] V. Ibidem, doc. 149., 332., 426., Timon: op. cit. p. 321., Verböcz: Tripartit P. III. 2. § 7.

[31] V. Virozsil op. cit. II. p. 368., Timon op. cit. p. 225., Corpus iuris hungarici p. 656, Dec. a. 1638. p. 729.

[32] V. Virozsil op. cit. p. 369., Timon op. cit. p. 590., Corpus i. h. Dec. a. 1604. 22. § 6.... Sunt peculium Sacrae Coronae Regni., Kelemen: Institutiones iuris privati hungarici I. p. 279. Sub solius regis dominis tamquam peculium S. C. R. nec ulli seu perennali seu tempore iure alienari civitates possunt.

Kraljevski slobodni grad, uzev ga kolektivno kao jedinicu, smatra se članom državnog plemstva i pripadaju mu ista prava i dužnosti kao i plemstvu.[33]

Jedino glede sticanja novih zemljišta i otudjivanja onih, koja imadu, stavljene su im stroge stege.[34]

Kraljevski slobodni gradovi uživaju sva ona regalna beneficija, koja zakon propisuje za plemiće, a naravno uz ta još i ona posebna, koja im njihove privilegijalne povelje posebice odredjuju.[35]

Nadalje pravo imuniteta t. j. nijedna vlast ne može vršiti javnih poslova bez dopuštenja odnosno sudjelovanja pretstavnika gradske vlasti unutar gradskih medja.

Svi stanovnici države dužni su davati kralju i njegovim činovnicima t. zv. zalazninu ili descensus. To je davanje hrane, stana i podvoza. Od podavanja zalaznine izuzete su posebno povlaštene osobe. U kr. sl. gradovima položaj je drugačiji. Osim kralja i osoba, koje se nalaze u njegovoj neposrednoj pratnji nema nitko prava na zalazninu. Prema tome ni jedan kraljevski činovnik i onda kad vrši vlast dopuštenjem gradskog magistrata, ne može od gradjana kr. sl. grada tražiti zalaznine. U Slavoniji i Hrvaskoj čine izuzetak herceg, ako je kraljevskog roda (si sit de prole regia), koji imade pravo na polovicu kraljevskog descensusa i onda ban, koji dobiva izvjesni manji descensus, ali samo u slučaju, ako se njegovo ustoličenje vrši u slobodnom gradu onda ga tom zgodom pripada to pravo.[36]

Kr. sl. grad imade i sajamsko pravo t. j. na svom području može održavati tjedne i godišnje sajmove i na njima ubirati sajmarinu. Tu možemo odmah i napomenuti, da gradu pripada na sajmovima i u trgovinama nadzor glede ispravnih mjera i utega.

Gradjani kr. sl. gradova oprošteni su od javnih radova na cestama, mostovima itd.

Grad upravlja sam svojim financijama. On ubire poreze, koji se imadu platiti kralju, a ubire i desetinu.[37]

Kr. sl. gradovima pripada fiskalno pravo u slučaju izumrća roda, kad nema zakonskih nasljednika. I to kod gradjana običnog roda na sve pokretne i nepokretne stvari, a što se tiče gradjana plemića samo u toliko u koliko isti imadu gradjanskog zemljišta.[38] U slučaju t. zv. notae infidelitatis (znaka nevjere)[39] je kralj jedini zakonski nasljednik.[40]

Kr. sl. gradovi izuzeti su od sudbenosti i upravne vlasti županije i pripadaju u oba slučaja pod svoje izabrane magistrate. U sudskim stvarima bilo da

[33] V. Virozsil op. cit. II. 369., Timon op. cit. p. 226., Kelemen op. cit. I. p. 278. Communitas unius teritorii collective nobilis. Ibidem p. 280. Coniunctim etiam nobilitari praerogativa.

[35] V. Virozsil op. cit. II. p. 371.

[34] V. Virozsil op. cit. II. p. 371., Verböcz P. III. 19. p. 108. No ovakova ograničenja postoje za sve juridičke osobe (mrtva ruka).

[36] V. Smičiklas op. cit. doc. 155., Timon op. cit. p. 221.

[37] V. Ibidem, p. 222., 224., Krajner op. cit. p. 321.

[38] V. Virozsil op. cit. II. p. 371. Corpus I. p. 786., 834.

[39] Nota infidelitatis ili znak nevjere je delikt, koji se smatra pobunom protiv kralja i države. Zakoni i pravni običaji su u različito vrijeme različite zločine ovamo ubrajali. Kazna je bila smbrt i konfiskacija imovine, a više puta samo konfiskacija imovine.

[40] V. Virozsil op. cit. II. p. 371., Corpus I. pag. 815.

su one gradjanske ili kazneno-pravne naravi vrši vlast gradski sudac odnosno prisežnici i notari. Gradski magistrat vrši sve poslove direktno s drugim oblastima bez ikakvog posredovanja ili sudjelovanja koje treće vlasti.[41]

Sudac kraljevskog slobodnog grada je u prvoj instanci jedina nadležna vlast za sve gradjane. Kao takav vrši i ius gladii u ime grada t. j. imade pravo života i smrti nad gradjanima. On sudi po gradskim statutima, ali ti ne smiju biti protivni zemaljskim zakonima.[42] Pred gradskog suca dolaze i plemići, koji imadu parnice radi gradskog zemljišta.[43] Svi kupoprodajni ugovori i uknjižbe, koje sklapaju ljudi, koji potpadaju pod gradsku sudbenost, moraju se sklopiti pred gradski msucem.[44]

Grad imade pravo izdavati poslovne listine. Taj posao obično vodi gradski notar (notarius civitatis).[45]

Svaki kraljevski slobodni grad ima patronatsko pravo nad područnim gradskim župama, koje se temelji na kraljevom općem patronatskom pravu (ius patronatus universale)[46]

Kraljevski slobodni grad ima svoju autonomiju t. j. pravo stvaranja vlastitog statuta (ius statuendi).[47] Drugim riječima gradjani kr. sl. grada odredjuju sami po kakovom će pravu živjeti u svom gradu. Naravno da u ono doba ima pravo donošenja vlastitog statuta daleko veći značaj i daleko veću važnost nego danas, kad su glede donošenja gradskog statuta postavljene stroge zakonske granice. Odredbe tadanjeg statuta ticale su se svega prava, te su morale biti, kako je to već rečeno, u skladu sa državnim zakonima i općim pravnim normama. Danas t. zv. gradski statuti reguliraju u glavnom posve interne odnose gradske općine odnosno njenih gradjana.

Svi su gradjani jednaki i nema medju njima staleških razlika za razliku od niza staleških grupa, koje nalazimo u županijama.[48] Svaki slobodni čovjek može se u gradu naseliti, kad mu to dopusti gradsko vijeće. Ovim časom stiče sva gradjanska prava i dužnosti. Pače ni bivši njegov zemaljski gospodar ne može ga u tom spriječiti, ako je spram njega izvršio sve obveze na pr. platio terragium t. j. zemljarinu itd.[49]

(Nastaviti će se)

[41] V. Virozsil ibidem, Timon op. cit. p. 169., Corpus Dec. Ferd. III. Imp. anno 1647. art. 93. dopušta izuzetak od gore navedenog pravila, jer po njemu plemićima, koji stanuju u gradu, no koji su izričito izuzeti ispod sudbenosti gradskog suca, mogu biti ovršno zaplijenjene pokretnine po podžupanu. U slučaju, da se tomu protivi gradska općina i brani ovrhu, onda ona jamči za svu nastalu štetu.

[42] V. Timon, op. cit. 724., Virozsil ibidem, Verböcz III. 20. § 2., Corpus Dec. a. 1647., 77. § 18. Preterea eadem civitates, et oppida privilegiata in ferendis indiciis; legibus et constitutionibus regni utantur.

[43] V. Virozsil ibidem p. 373.

[44] V. Ibidem. Timon op. cit. p. 724.

[45] V. Ibidem p. 224.

[46] V. Virozsil ibidem, Timon ib. p. 222.

[47] V. Ibidem p. 225., Kelemen op. cit. I. p. 284. Statuta condunt (sct. civitates liberae regiae).

[48] V. Timon ib. p. 22. 225.

[49] V. Ibid. p. 220., Krajner op. cit. cit. p. 325.

Stara katedrala u Zagrebu

Dio treći

Mi smo već u historijskom dijelu rasprave o katedrali vidjeli što je koji biskup učinio na katedrali, dok nije bila dovršena za Luke Baratina. Tad smo nabrajali i nesreće, nedaće koje su vijekovima tako obilno posjećivale ovu crkvu. U ovom dijelu preostalo bi nam, da objasnimo ove sačuvane historijske vijesti arhitektonskim preostacima, ili drugim podacima koji nam stoje na raspolaganje.

Luka Baratin, navodno, imao je da sagradi dva drvena tornja. Prema slici iz 1528. godine (vidi str. 299), postojao je onda samo jedan, i to sjeverni toranj. Ta slika snimana je na licu mjesta. Snimana je službeno, a ne iz dokolice i za uspomenu.

No i zdrav razum nam potvrdjuje, da je jedan toranj potpuno zadovoljavao, kad nije služio ni monumentalnosti zgrade, a ni praktičnim potrebama. Kako smo dosada iz svega vidjeli, katedrala, od Timoteja pa nadalje, izvodjena je u monumentalnom stilu. Nastojanju u radu bila je vodilja da se poluči veličajnost gradjevina velikih razmjera u umjetničkoj izvedbi. Radili su ju majstori sa strane. Zar je moguće vjerovati, da bi se ova, s toliko troškova, i kroz toliko stoljeća podizana gradjevina mogla zadovoljiti s drvenim tornjevima ovako skromnih razmjera i neugledna izgleda? Drveni toranj zgrade iz klesana kamenja može da bude samo privremeno sredstvo za nužnu ispomoć kratka vijeka. Ta potreba je i ovdje jasna: smještavanje zvona. Većina monumentalnih gotskih gradjevina velikog stila ostala je uoće bez dovršenih tornjeva sve do danas, a drugi su ih dobili mnogo kasnije. Bit će da je i to imalo svoje opravdanje.

Ako je toj svrsi mogao zadovoljiti i jedan toranj, čemu bi trebalo da se postavlja još jedan za paradu, kad mu i onako manjkaju svi estetski uslovi?

Pred novom katedralom stajala je župna crkva sv. Emerika, »ecclesia minor«, koja se spominje već u popisu crkava iz 1344. godine. Ne znamo ni ko, ni kada, ni u kome ju je stilu gradio. Luka Baratin imao je da utvrdi još zasebno stolnu crkvu i biskupski dvor, unutar zajedničkih kaptolskih utvrda. To se izričito spominje u listini kralja Vladislava Češkoga. Toj izvedbi smetala je crkva sv. Emerika. Papa Julije II. odobrio je njezino rušenje, nakon što su agende župe prenešene na sadašnju crkvu sv. Marije. Na tome mjestu, gdje je stajala ta crkva, podignuo je nasljednik Luke Baratina, kardinal i nadbiskup Ostrovski, Tomo Bakač—Erdödy tzv. »Bakačevu kulu«. Ali je izvedena samo kao bastijon. Odostrag, sa strane prema crkvi,

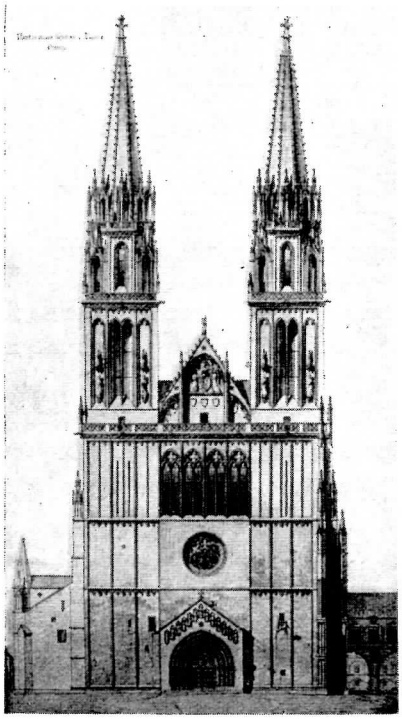

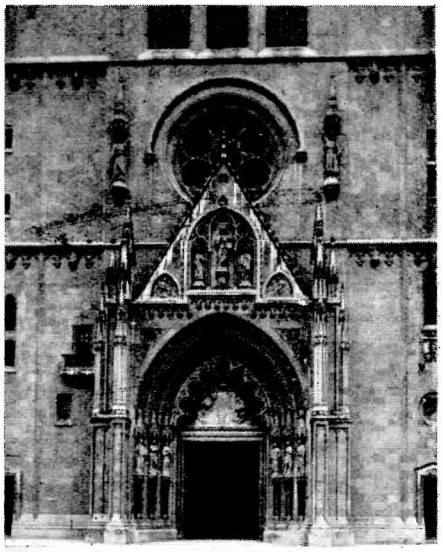

Pročelje po planu baruna Schmidta.

bila je otvorena. Stil je kasnogotski, kao što su i sve ostale kule biskupskoga grada iz ovog stila.

Kod navale Turnove na biskupski grad (1529.) lumbarde i topovi Ferdinandova kapetana, španjolskih plaćenika i njemačkih četa, oštetile su pročelje i toranj, a srušile krov, kaže zapis iz onog vremena. Tkalčić ide čak tako daleko, da je crkva ostala sve do 1587. sa srušenim pročeljem, uništenim tornjem i bez krova. Sudi to po žalbi koju je Kaptol te godine podnesao kralju Rudolfu. To je ali proizvoljno pretjerano. Nijedan svod ne bi mogao kroz 50 godina, otvoren i izložen ovako, opstati protiv utjecaja vremenskih nepogoda.

Po ovoj snimci na pročelju je bio veliki rozeton, a ispod njega portal s trijemom. Krov nad svetištem već je tada bio niži od krova uzdužne crkve. Sam biskupski dvor malen je i neugledan.

Opseg oštećenja katedrale po Turnu može se približno ustanoviti na slici Nordi—Bollè-ova akvarela iz 1879. Vide se krparije oštećenog tornja i pročelja. Na sjevernom tornju štete idu ispod razdijelnog korniža izmedju prvog i drugog sprata, gdje manjkaju lizene i friz, koji se očuvao na južnom tornju. Odavle se uspinje, u zavojima i oblucima, prema sredini roze-

ton a i kroz sredinu prozora prema krovu do srednjeg zabatnog krovića (tabernakula). Koliko su štete išle duboko u sam toranj, dabome, danas više nismo u stanju da to utvrdimo. Nije vjerojatno ni da je čitav krov poništen. Da je izgorio, izgorjela bi i crkva. O tome pak nemamo spomena. Znači, da su ga lumbarde samo oštetile.

Po tome sudeć, nije crkva ostala bez krova i sa srušenim pročeljem i tornjem sve do 1578. godine. Kod požara od groma 1624. postojao je već novi drveni toranj, a u njemu se, od silna žara, rastopila zvona.

No ni arhidjakon Vrbovački ne tvrdi u pomenutom podnesku, da je crkva bez krova, već samo da je svod crkve oštećen od kiša koje obilno padaju, i da prijeti opasnost, da će se urušiti. Po tome je najvjerojatnije, da su one štete, koje je nanijela Turnova opsada, tada samo za nuždu pokrpali, pa je zub vremena radio i dalje, i počeo načinjati i sam svod.

Sve dotle katedrala je još u okviru gotskoga stila, kako je iskonski i zamišljena.

Poslije požara 1624. unilazi polagano u crkvu modni barok. Mrežasti svod, koji je dovršen 1632., unosi shvaćanje renesansno, namjesto gotike. Struktivno izveden je površno. Nepravilan je, i nešto zgrbljen. Objesio se ispod razina ranijeg gotskog unakrsnog svoda. Zbog toga je ležao na samoj stijeni svetišta, koju je počeo da potiskuje. Razvlačenje stijena spasilo se umetanjem po dva glomazna i nestilska stuba izmedju iskonskih starih i stilskih stubova. Tako se i lijepi uzdužni luk podijelio u dva manja oštra kopljasta luka. Novi svod zakrio je i lijepe rozetone koji su bili iskonski metnuti iznad prozora u apsidi.

Ko je radio taj svod, mi ne znamo. Ime se majstoru nije sačuvalo. Prema zaključku kaptolske sjednice, trebao je da bude neki bečki graditelj.

Novi toranj se konačno gradi iz kamena. Rad je povjeren slovenačkom klesaru i zidarskom majstoru iz Trebnja u Kranjskoj Ivanu Albertalu. O samom ugovoru govorili smo već na strani 298 prošlogodišnjeg izdanja revije »Zagreb«. Taj zvonik podizan je na južnoj strani pročelja. Podnožje s uona dva kata zvonika, koji su već u XIV. stoljeću dosizali do krova. Ukrašeni su lezenama i ljiljanskim frizom. U svojoj strukturi jasno se razlikuju od dijelova koje je nadogradio Albertal. Prozori podnožja uski su i imaju oblik ustobočena paralelograma. Ispod drugog prozora bio je grb. Drugi kat bio je jednom oštećen u desnom uglu. Od treće lezene sačuvao se samo manji dio ispod trećine dužinu. Na akvarelu vide se još tragovi krpanja. Vjerojatno je, da je postradao prilikom Turnova bombardmana. Od ove podloge dalje toranj se postepeno sužuje. Spratovi su niži. Prozori četvrtog sprata i na više ukazuju na stil savremena XVII. stoljeća. Odijeljeni su medjusobno snažno izbočenim i lijepo profiliranim kornižima. U završnim spratovima načinjen je lijepi deambulatorij.

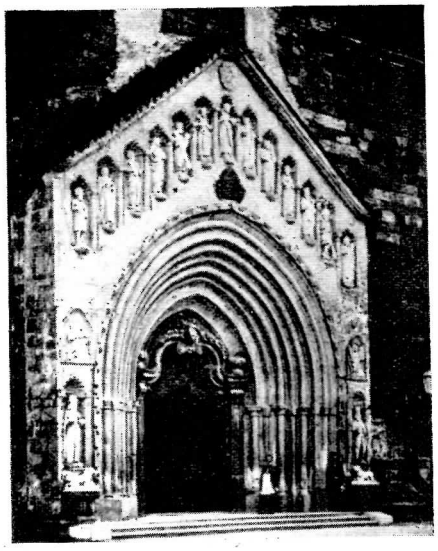

Zagreb: Stari romanski portal XVII stoljeća.

Portal opatije u St. Jáka.

Zanimivo bi bilo sada da se utvrdi, gdje počinje nadogradnja Albertalova, a gdje je završetak stanja koje je ostalo iza katastrofe 1624. godine. Po ugovoru Albertal je imao da istakne svoju nadogradnju od stare jednim klesanim kamenim vijencem, koji je trebao da ide izvana oko svih četiriju strana tornja. Već ta okolnost utvrdjuje nas u mišljenju, da je stara izgradnja morala premašivati sam krov, da je stajala slobodno istaknuta. Po tome, to bi mogao da bude jedino treći sprat južnog tornja. On se razlikuje stilski i izvedbom od prva dva etaža. Dakle, radjen je od njih kasnije. Kad? Svakako poslije oštećenja Turnova, kad je i toranj iz drva sa sjeverne podloge prenešen na južnu. Prozor na tome spratu odvaja se i stilski i formom, i od onih u prva dva kata, i od onih iznad njega, koja je izveo Albertal. Svi Korniži su iznad njega istovjetni. Pripadaju jednom stilu, i gradjeni su po jednome nacrtu.

Zanimivo je tom prilikom ustanoviti, da se ovi baročni korniži mnogo podudaraju s kornižima na velikom i masivnom južnom otpornjaku na uglu tornja, o kojem smo govorili podrobnije na strani 380.

Albertal je načinio i kupolu nad tornjem. Njezin stil i forma nisu nam poznati, jer se kasnije mnogo preinačivalo, kako smo to u historijskom dijelu rasprave vidjeli.

Godine 1640. sklopio je biskup Benedikt Vinković s Gurkfeldskim klesarom Kozmom Millerom ugovor, da mu načini novi portal za katedralu po uzoru crkve u benediktinskoj opatiji u S. Jáku u Ugarskoj. Dao mu je

i uzorak po kojem ga je imao da izvede, »ad instar portae abbatiae de Dyak reformanda et exornanda«. Taj portal načinjen je u prelaznom romanskom stilu Klinijske škole u Francuskoj. U formi i osnovi Zagrebački se podudara s onim iz Jáka. No nosi već tragove renesansnog poretka i shvaćanja. I raspodjela plohe zbijena je i strože rasporedjena, a u izvedbi pomnije izradjena. I tu i tamo u zabatu stoji oko Isusa, kao oko središnje osi ,dvanaest apostola. No dok u S. Jáku dvojica ne nalaze više mjesta na samom trupu portala, već se moraju zadovoljiti skromnijim smještajem na postraničnom zidu pročelja, dotle su u Zagrebu svi likovi simetrično raspodijeljeni na samom zabatnom polju portala. Iznad Hrista sačuvao se grb Vinkovićev, ispod grb kanonika Vukoslavića, koji je portal opravio i dovršio. Zabatni krov urešen je tehnikom zuboreza. U Jáku ga nema. Tamo je ravan krovni završetak. U S. Jáku svi svodni lukovi portala uznemireni su ureznakanim ornamentima, da bi nametnuli površini jaču pokrenutost i izazvali iluziju vibriranja. U Zagrebu samo prvi luk nosi pečat nekog meanderskog geometrijskog prekidanja. Izveden je ali s klasičkim shvaćanjem. Treći luk ukrašen je valovnicama s bogatim spiralnim savijucima. Svaki drugi luk je gladak. Tako je postignuta jedna topla i seriozna harmonija čitave kompozicije.

Portal se s romanskim stupnjevima sužuje prema nutrini crkve. Sa svake strane u uložnicama (nišama) stajala su po četiri stupca na atičkim podlogama (bazama). Trupci su imali lisnati ornamenat. Zaglavci su grčki. Dvije glavice su bile izrazito jonske. Uglovi medju stupovljem ostali su bez ukrasa. Na zaglavcima stajali su niske tjemenice (abakusi). Od njih su se uspinjali šiljasti lukovi u istoj debljini kao i stupovi. Uz sama vrata stajala su dva puno jača i snažnija stupca, izvedena u baroknom stilu (djelo Vukoslavićevo).

Na visokim podnožjima, s obje strane portala, stajala su dva lava iz bijeloga mramora. Danas su u Hrvatskom arheološkom muzeju. Nad njima, u nišama vratnica portala, stajali su, u naravnoj veličini, s desna kip sv. Stjepana kralja, a s lijeva sv. Ladislava, osnovaoca biskupije. Portal u Jáku nema ni lavova, ni likova na ovim mjestima. Iznad sv. Ladislava bio je smješten lik Bl. Dj. Marije, kako kleči na klecalima i sluša naviještenje Andjela Gabrijela, koji se nalazio u uložnici iznad kipa sv. Ladislava na drugoj strani portala. Tako je čitavi ansambl likovnog smještaja sižejno povezan i daje jednu naturalističku koncepciju.

Kod požara 1645. oštećen je i ovaj portal. Opravio ga je i završio kanonik Ljudevit Vukoslavić (1673.). Ali uložak, koji podržaje timpanon portala i čini okvir samih vratiju, izveden je u savremenom i vrlo ukusnom baroku. Okvir je crn. Školjkasti ovali su zavodljivo ukomponovani. Čitav nadvratnik bujno je ornamentisan. Na okviru stajao je jedan andjeo iz

bijelog mramora s baročnim formama, živim kretnjama, a držao je u ruci natpis:

»Domus mea, domus orationis Est!« (Dom moj, dom je za molitve).

Vinkovićev grb bio je pelikan koju krvlju hrani mlade. Vukoslavićev izveden je na crvenoj ploči, iz mramora, a prikazivao je, kako vuk nosi u ždrijelu jagnje. Ispod grba stajao je natpis:

Coeperat haec Praesul Benedictus Vinkovich olim
Pectore flagranti Dona Parare Deo.
Quae Ludovicus Ego feci Wkoszlavich ipsa
Ut queat optatum finis habere decus.
Lux aeterna Deo Regalis Ianua Templi.

Barun Schmidt u svome planu obnove stare katedrale zadržao je ovaj lijepi i umjetnički izvedeni portal. Ali ga je Bollé kasnije demolirao i izbacio. Sad leži rastavljen u jednoj šupi. A na njegovu mjestu skuturio se šablonski izvedena kombinacija Bolléeova, koja ni izdaleka ne može da nadomjesti manjak, koji je nastao uklanjanjem starog izvornoga. Kipovi su nestali. (Nastaviće se)

BRANKO ŠERINGER, gradski tajnik.

POVJESNE CRTICE STAROGA ZAGREBA

SUKOBI IZEMDJU KAPTOLSKE OBLASTI I GRADSKE OPĆINE. — PRIMIRJE. — NOVI SUKOBI, CRKVENO IZOPĆENJE GRADSKE OPĆINE. — KONAČNO PRIMIRJE.

Između gradske i kaptolske jurisdikcije bilo je u srednjem vijeku mnogo velikih i dugotrajnih borbi.

Povod ovih borbi su pijacovina, što ju je kaptol pobirao na gradskom trgu, zatim pravo držanja trga, maltarina, razne druge daće, koje su ove oblasti uvadale te posjedovni odnošaji između obih oblasti, ali u obilnoj mjeri i stranačka pitanja.

Ove su se borbe, kako ćemo vidjeti, malo po malo pretvorile u otvorene sukobe i prava krvoprolića.

Prve vijesti o ovim sukobima potječu iz godine 1375. Gradska općina tuži kaptol, da je dao po svojim ljudima u noćno doba za žestoke bure, zapaliti staju u gradskom podgrađu, od koje je vatre do temelja izgorjela cijela njemačka ili šoštarska ulica (danas Radićeva).

Nadalje, da su iste godine i to dan pred Petrovom po danu napali kaptolski ljudi po nalogu samoga kaptola u gradskom području na cesti neke žene i djevojke, koje su u grad nosile robu te su ih, otevši im robu, svukli i obeščastili. Na viku da su im priskočili u pomoć njihovi muževi i rođaci, koji su kaptolskim ljudima oduzeli oružje i protjerali ih.

Razjareni radi toga ovi su kaptolski ljudi oružani prodrli još istoga dana pod večer (po kaptolskom nalogu) u gradsko područje u zaselak Novu Ves kod Save (Trnje), te ga opljačkali, žene i djevojke osramotili i obeščastili i u vlastitoj kući ubili jednog bogatijeg gradskog podanika.

Dva dana iza sv. Lovre (u mjesecu kolovozu) da su opet provalili kaptolski ljudi oružani u gradsko sjenokoše, gdje su zaplijenili sva goveda, koja su tamo pasla, a sijeno, koje je bilo složeno u kupove, odvezli.

Dvije godine kasnije t.j. god. 1377 da je kaptol na dan pred Đurđevom odaslao po bijelom danu naoružane ljude u gradski zaselak Nova Ves kod Save, gdje su stanovnicima oteli ribolovne mreže i razderali ih, a neke seljake istukli.

ISTRAGA I NOVI SUKOBI.

Ban odredi zagrebačkom županu, da se imade o tom povesti istraga i o uspjehu obavijestiti kralja. Nakon podnešenog izvješća, imao se je pretresati u kolovozu te godine pred kraljevskim sudom, na koji je pozvan grad. sudac (načelnik) i gradsko zastupstvo, te su sa strane gradskog zastupstva prisustvovala dva opć. prisežnika, koji su kaptol optužili i za zločine iz god. 1375. Povedenom istragom ustanovljena je krivnja zagrebačkog kaptola i za sve zločine, ali se je on međutim prema grad. općini ponovno ogriješio. Kaptol je naime za vrijeme borbe stvorio zaključak, kojim se pod globom od deset maraka zabranjuje svima kaptolskim podanicima i kmetovima, da ne smiju niti jednom građaninu voziti mošt u grad, ali drugamo da slobodno voze i nalaže, da niti jedan kaptolski podanik ne smije niti novim vinom, a niti novcem isplaćivati dug, bilo kojem gra-

đaninu. Povrh svega toga uskrati još kaptol grad. općini desetinsku šesnajstinu, koja je od vajkada pripadala općini, te ju je sam pobrao.

Gradska se općina ponovno prituži protiv ovih napadaja. Istragom koja se je tada vodila, uglavljena je krivnja zagrebačkog kaptola i predmet predložen kralju na presudu, ali se je pritužio i Kaptol, da mu gradska općina vraća milo za drago.

Kralj se je stoga snašao u neugodnom položaju, pak predmet povjeri zagrebačkom biskupu. Pošto niti ovome nije pošlo za rukom stranke izmiriti, morao je rješenje spora preuzeti ban, kojemu je također bilo teško suditi, pak zato ročište odgodi na 1. travnja 1378. Na kraljevom sudu, koji se je toga dana držao, prepor opet nije riješen, jer su obje stranke sporazumno zatražile odgodu.

Ne dugo iza toga t.j. 13. svibnja napao je opet kaptolski činovnik po nalogu kaptola sa oružanim ljudima oko pozdravljenja na cesti nekog građanina, kad je išao po vino svojoj sestri krčmarici, te ga opljačkao, ruke, noge i vrat unakrst rastezao i onako ga izmučena držao u tamnici, tražeći otkupninu od sto forinti.

Započeše istrage, ročišta se određivala i odgađala, dok konačno nije određeno ročište za 1. svibnja 1380. pred kraljevkim tovarnikom, ali ne samo da se strane nisu izmirile, već su se neprijateljstva još i povećala.

Istoga proljeća provali kanonik Prišlin po nalogu kaptola s oružanim ljudima oko podne u gradsko područje oko crkve sv. Martina (danas Jelačićev trg) te izrani dva građanina u vlastitoj njihovoj kući, tako da je jedan odmah umro, a drugi se je borio smrću.

Opet započeše istrage, na kojima je jednako ustanovljena krivnja zagrebačkog kaptola. Međutim su oružani kaptolski ljudi provalili u gradsko područje, te su nekog postolara, našavši ga na cesti tako izmrcvarili, da je od zadobivenih rana odmah umro.

Dva dana iza toga izraniše opet dva kaptolska kmeta pred župnom crkvom sv. Ivana i kapelom sv. Zaharija nekog građanina tako, da je odmah umro te ga ubijenog odvukli u kaptol i tu ga potajno pokopali.

Istragama je i opet dokazana krivnja kaptola, ali se je kralj nakon obavještenja o dovršenoj istrazi žacao izreći presudu, jer se nije htio niti jednoj stranci zamjeriti, pak stoga odredi sabor u Križevcima za dan 13. lipnja iste godine, ne bi li se sporovi mogli dokončati. Ni tada se ovi sporovi nisu mogli dokončati i ročišta za ročištem su se naprestano odgađala, dok cijela stvar nije konačno zaspala.

Ubojstva, razbojstva, nasilja počeše iznova, a kad je kralj Ljudevit umro (1382.) zadobile su ove borbe i politički karakter, te su postale još užasnije.

Uto se gradska općina zavadila i sa zagrebačkim biskupom radi desetinske šestnajstine, koju je nepravedno zahtjevao od zagrebačkih građana. Koliko znademo, kruna je branila zagrebačke građane proti nepravednom biskupskom zahtjevu, a da si on dade oduška, dade izbaciti na sam Badnjak 1391. na gradsku tvrđavu tri velike lumbarde, čime je nanio gradskoj općini veliku štetu.

O ovom bombardovanju slobodnog i kr. grada obavijesti gradska općina kralja, koji odredi strogu istragu, ali je kraljevom tovarniku, koji je tu istragu vodio, bilo teško izreći osudu, pak među strankama pokuša nagodu.

PRIMIRJE I NOVI SUKOBI.

I doista 12. maja 1392. sklopi kaptol sa gradskom općinom primirje ili pomirenje uslijed česa su imale prestati višegodišnje »povrede, štete, nepravde, uboj-

stva, krvoprolića, osakaćenja i ostala nebrojna zla« među jednom i drugom oblasti te su si stranke sve međusobne nepravde oprostile.

Ovo primirje trajalo je jedva tri godine, jer porazom ugarsko-hrv. vojske (1396) nastadoše nova krvarenja. Ova su počela 17. prosinca 1326.

Istoga dana naime na znak zvona na Stolnoj crkvi provali kaptolski sudac s naoružanim slugama i kmetovima u gradsko područje, u njemačku ili šoštarsku ulicu (Radićeva), gdje počiniše svu silu razbojstva, te mnogo građana izrane i poubijaju.

Na vapaj građana koji su se sklonili u gradsku kulu, počeše se ostali građani na znak zvona sv. Marka skupljati i dogovorno provale oružanom rukom na sam kaptol, gdje udare na kanoničke i prebendarske kuće, te ih opljačkaju i zapale.

Zatim navale na biskupski dvor i bili bi ga opljačkali i zapalili, da ih nije suzbila jaka posada, pak stoga navale na Stolnu crkvu, da joj otmu dragocjenosti, sv. moći i crkveno ruho. Kada radi jakih i čvrstih crkvenih vratiju nisu mogli unutra prodrijeti, izbaciše na nj strelice, izraniše jednog arcidakona i rođaka kaptolskoga suca te ga odvedu kao roba u grad. općinu, dočim drugog nekog rođaka ovoga suca, na mjestu ubiju. Izvršivši još nekoliko ubojstva, izbaciše na Kaptol i Stolnu crkvu množinu lumbardi.

Da osvete kaptolci prolivenu krv, navale na znak velikog zvona Stolne crkve kanonici sa kaptolskim sucem, oboružavši sluge i kmetove, na gradske mlinove, opljačkaju ih i razore, a neke mlinarice s konjima pogaze.

Odatle provale u gradska sela: Gračane, Dediće i Černomerec te ih opljačkaju i kmetove osakate, a noću istoga dana pobacaše u sam grad mnogo gorućih strijelica, od kojih nastrada mnogo građana.

IZOPĆENJE GRADSKE OPĆINE IZ CRKVE.

Zagrebački građani smatrali su ovaj čin nužnom obranom, no napadaj zagrebačkih građana na svećenstvo, a osobito na Stolnu crkvu, smatralo se je po crkvenim zakonima svetogrđe, koje je zaslužilo crkvenu kaznu t. j. kletvu ili izopćenje.

Krivci su bili pozvani u biskupski dvor, da čuju iz vlastitih biskupovih ustiju kakova ih crkvena kazna čeka, no oni se njegovu pozivu nijesu odazvali, pak ih zato prokune.

Nasrtaji kaptola na građane, razbojstva i drugi zločini ne prestaju i dok su građani zakonskim putem tražili zadovoljštinu, crkvena vlast 8. siječnja 1397. grad. općinu iz crkve izopći.

Do ovoga izopćenja nijesu baš građani mnogo držali. To je biskupa dakako ljutilo, a da im se zato osveti, otme im u zajednici sa koptolom neke kuće, gruntove, vinograde i oranice, koji su premda na biskupovom i kaptolskom tlu, zagrebački građani od vajkada uživali.

O ovome kao što i ostalim sukobima sa kaptolom izvjesti gradska općina kralja Sigmunda, moleći ga, da ih pomiluje, u koliko su se ogriješili, i da ih primi u zaštitu.

Svojim pismom od 21. ožujka 1397. on oprašta izgrednicima njihova nasilja, ubojstva, krvoprolića, palenja kuća i druge zločine, koje su građani kaptolu počinili, i pomiluje im život te nalaže palatinu, kralj. sucu i banu i ostalim dostojanstvenicima, da ih radi nasilja ne smiju na svoje sudove pozivati, a drugim pismom nalaže biskupu i zagrebačkom kaptolu, da odmah otete kuće, grunove, vinograde i oranice povrate.

Ova dva pisma dokrajče dugotrajnu borbu kaptola i grad. općine, i kaptolu nije preostalo drugo, nego da se sa grad. općinom izmiri, te je 12. aprila 1397. bilo svečanim načinom crkveno izopćenje sa grad. općine skinuto, povrativši ju »u krilo sv. matere crkve i u zadrugu vjernih Hristovih«.

KONAČNO POMIRENJE.

Ovi sukobi, nastali u XIV stoljeću obnavljali su se unatoč toga što se je gradska općina sa kaptolom izmirila i bila primljena natrag »u krilo sv. matere crkve i u zadrugu vjernih Hristovih« i trajali su sad većom sad manjom žestinom kroz cijelo XV stoljeće.

Polovicom mjeseca srpnja 1524. provali silna građanska oružana četa na konjima i kolima pod vodstvom gradskog suca i dvaju opć. zastupnika na kaptolske oranice i sjenokoše u Krogu (Kruge) gdje su osamdeset stogova požete pšenice i ječma i sto kupova sijena skupljena u jedan stog natovarili na kola i odvezli, a povrh toga su još sasjekli sabljama i mačevima šesnaest jutara nadozrele zobi te su je konjima pogazili i uništili.

Polazeći na ovu pljačku i vraćajući se s nje nosili su pred četom zaoštren kolac poput buntovnih križara tako da su te borbe oko posjedovnih odnošaja imale posvema bojovni karakter.

Posredovanjem banovim, prabilježnikom i prijednikom banskog stola došlo je u pitanje ovih posjedovnih odnošaja do sporazuma među strankama, a dana 19. ožujka 1515. i do konačnog izmirenja.

Toga je dana izdao zagrebački kaptol sa svoje strane svečanu izjavu, da želi uzdržati mir i ne podjarivati razdor, te oprašta i gradskoj općini sve nepravde i nasilja, koja je počinila na kaptolskom posjedu Krogu, a sve dotadanje spise i tužbe proglašuje ništavnim.

Gradska pak općina svečano izjavljuje da želi sa Kaptolom živjeti u ljubavi i slozi te da se zemljišta Krog premda se nalazi između međa gradske općine, za uvijek odriče i prepušta kaptolu na vječno uživanje.

Time je došlo do konačnog izmirenja, barem koliko se to odnosi na posjedovna prava između obih susjeda kao veleposjednika.

Ivan Ulčnik:

Naši stari zagrebački privrednici

Nastavak 7.

MONDECAR DRAGUTIN trgovac, rodio se 30. siječnja 1854. u Zagrebu. Roditelji mu Julije i Amalija Mondecar bili su Zagrepčani. Otac mu je bio ravnatelj katastra.

Mondecar polazio je pučku školu kao i niže razrede srednjih škola u Zagrebu, a trgovinu izučio je kod trgovca Vilima Lovrenčića u Dugoj ulici br. 19, pa je tu trgovinu u mjesecu lipnju 1879. od vlasnika preuzeo.

God. 1879. oženi se sa Vjekoslavom Jeglić, kćerkom ugledne zagrebačke obitelji Gašpara i Julijane Jeglić. Kako je kuća u Dugoj ulici br. 1 bila vlasništvo Jeglićevih, to se je Mondecar 1890. preselio u Dugu ul. 1, gdje je uredio modernu trgovinu špeceraja i delikatesa. Mondecarova trgovina bila je svojevremeno jedna od prvih u Zagrebu, pa su njegove mušterije bile najuglednije zagrebačke obitelji. Kao inteligentan trgovac, a po susretaju vrlo ugladjen čovjek, Mondecar je i u javno-društvenom životu zauzeo istaknuta i odlična mjesta. God. 1885. bio je izabran u ravnateljsko vijeće Prve hrv. štedionice, koju je čast obnašao do svoje smrti. Posljednjih godina života bio je potpredsjednikom tog zavoda. Kao dobar i iskren drug trgovačkom staležu bio je dugogodišnjim predsjednikom trgovačkog društva »Merkur«. Zatim je bio blagajnik društva »Crvenog križa« te »Društva čovječnosti« i »Pučke kuhinje«. Bio je članom i ostalih mnogih društava. Godine 1892. izabran je gradskim zastupnikom, a od god. 1906. do 1912. bio je i gradskim podnačelnikom. Nadalje je bio predsjednik trgovačkog suda, cenzor Austro-Ugarske Banke, viječnik Trgovačko-obrtničke komore. U tom zavodu bio je i blagajnikom, a od g. 1907. do 1912. bio je njezinim predsjednikom.

U spomen-knjizi koja je izdana prigodom 80-godišnjice opstanka Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu ističu se zasluge Mondecarove za trgovački stalež. U vremenu od skoro 30 godina što je bio viječnikom tog zavoda nije uzmanjkao ni od jedne odborske sjednice. Kroz mnogo godina

bio je i predsjednikom odbora za odmjeru poreza, pa se je i tu otvoreno zauzimao za zagrebačke trgovce i obrtnike. Umro je god. 1916. Mondecar je imao dva brata i to starijeg Mirka koji je bio podravnatelj Prve hrvatske štedionice i mladjeg Ivana, koji je bio predstojnik tadanje zagrebačke podružnice Austro-ugarske banke. Oba su brata već umrla. Iza Mondecara Dragutina ostali su još danas živući nasljednici, sinovi: Viktor, ravnatelj Hrv. sveopće kreditne banke, te Dragutin, činovnik Prve hrvatske štedionice, zatim kćeri: Olga udata Harok i Nada udata Sulyok.

ŽIGROVIĆ PL. MIRKO krojač i trgovac narodne nošnje ili kako se vulgarno nazivalo »čohaš«. Rodio se god. 1847. u Kalinju kod sv. Ivana Zeline od roditelja seljaka plemenitaša. Otac zvao se je Mikula ,a majka Julijana i bili su starosjedioci u Kalinju.

Mirko je svršio osnovnu školu u Sv. Ivanu Zelini, a zatim je učio krojački zanat ili »čohašiju« kod Fanjeka u Vlaškoj ulici tadanji broj 573. U starom »Gewerbsregistru« upisan je Fanjek medju čohaše god. 1861. Fanjekova radnja bila je u ono doba poznata kao jedna od prvih zagrebačkih radiona, seljačke narodne nošnje. Kao pomoćnik radio je Žigrović kod čohaša Stjepana Goda u Novoj Vesi br. 55, koji je kasnije preselio radnju u Vlašku ulicu br. 7. Iza kratkog vremena kupio je od »Portmeistera« Mate Imbrića, kuću u Vlaškoj ulici br. 1 ,koja je i danas vlasništvo njegovih nasljednika. Kao krojač narodnih nošnja osobito za seljake zagrebačke okolice bio je Žigrović poznat kao jedan od najboljih krojača. Seljake, a naročito žene, koje su nosile kapute-surine šivane u narodnom kroju, često je bilo teže zadovoljiti nego gradske mušterije.

Makar da su narodne nošnje pojedinih krajeva jednake, ipak svaka seljanka, ma bile one i iz jednog kraja, želi da joj mješanje boja, kao i postavljanje ornamenata bude što ljepše i skladnije. Osobito se traže žive boje. Seljak živi uvijek na polju gdje sunce svim sjajem sije, živi medju poljskim cvijećem, koje se toliko u bojama razlikunje, pa nije čudo da se taj narod ne može oteti utisku prirode, koju baš seljak najbolje razumije. Zato su čohaši, naročito u prijašnje doba, imali dosta tešku zadaću da na

narodnim odjelima oponašaju prirodne utiske i da pogode ukus seljačkog naroda, koji je istančan osobito što se tiče harmonije izmedju prirode te običaja i života svakog pojedinog kraja. U tu svrhu narodni krojači morali su sami imati »muštrice«, koje je valjalo izmišljati i izradjivati. Nije tu bilo »modežurnala« kako ih imadu gradjanski krojači, po kojima je lako krojiti i šivati. Ovisilo je dakle o spretnosti krojača da udovolji željama seljaka, a od te ovisio je uspjeh poslovanja.

Žigrović je bio pravi majstor u pogadjanju narodnog ukusa, pa je zato imao i najviše mušterija. Kada je oko godine 1880. počela u našim vinogradima harati filoksera, koja je seljačko vinogradarstvo gotovo sasma uništila, utjecalo je to i na poslovanje krojača narodnih nošnja. Nestalo je blagostanja koje je donašala vinova loza, pa su seljaci, osobito muškarci, počeli oblačiti gradjansko odijelo zvano »štacunska roba«. Time se je narodna nošnja počela sve više istiskivati iz uporabe. Kod žena i djevojaka nije se ta odjevna kriza toliko opažala kao što kod muškaraca. To je bilo razlogom, da je čohaški a dijelom i gumbarski obrt, bar u zagrebačkoj okolici, počeo propadati, pa ga je danas gotovo sasma i nestalo.

Kada je Žigrović opazio da se narodna nošnja sve manje kupuje, započeo je praviti i gradjanska odijela. Osnovao je veliku radnju u kojoj je bilo zaposleno do 40 radnika. Uz ovaj posao imao je veliko skladište seljačkih gunjeva, koje je najviše nabavljao u Bosni i Slovačkoj. Žigrović je mnogo putovao po sajmovima, pa je kroz to medju seljacima zagrebačke okolice bio dobro poznat. Kada mu se je posao proširio, otvorio je podružnicu na Jelačićevom trgu.

Žigrovićeva supruga Marija bila je rodjena Popravek, čiji roditelji su bili ugledni i imučni gradjani u Karlovcu.

Žigrović Mirko umro je god. 1921. Ostavio je dva sina i tri kćeri i to: Stjepana, koji je od oca već god. 1909. preuzeo radnju i bio poznati trgovac u Zagrebu i okolici. Stjepan Žigrović bio je i gradski zastupnik, izabran god. 1910. Umro je god. 1930. Jurja koji je ljekarnik u Petrovaradinu ,zatim kćer Slavu udovu iza odvjetnika dra. Ivana Witha te Anku udatu za zagrebačkog ljekarnika Gustava Bručića.

TKALČIĆ FRANJO svojevremeno u Zagrebu dobro poznati krčmar, rodio se god. 1844. u Samoboru. Roditelji Baltazar i Fanika Tkalčić bili su samoborski gradjani. Otac Baltazar bio je kožarski obrtnik. Franjo polazio je pučku školu u Samoboru, a zatim učio je kod oca kožarski zanat. Kada je oko god. 1865. u Zagrebu po braći Maksu i Jakobu Šternu osnovana tvornica koža, djelovalo je to osjetljivo na kožarske obrtnike kao u Zagrebu, tako i u obližoj provinciji. Mnogi kožari su sasma propali pa su morali svoje obrte napustiti. Oca Tkalčićevog snašla je ista sudbina, za to Franjo podje u Zagreb i stupi u posao u Šternovu tvornicu koža. Oženio

se sa Jelisavom rodjenom Vesel, koja ja potjecala iz stare novoveške purgerske obitelji i to iz kuće koja u Novoj Vesi i sada stoji pod brojem 43. Kroz ženidbu došao je u rodbinstvo sa Andrijom Venkom, vlasnikom tada poznate krčme »Zlatna košarica« u Vlaškoj ulici, te sa Ivanom Peršićem, vlasnikom krčme Pod Zidom. Oko god. 1875. otvorio je krčmu u Novoj Vesi na tadanjem broju 73 (sada br. 39). Nakon par godina preseli se na br. 42, a kratko vrijeme iza toga god. 1884. kupio je kuću na br. 44, kamo je krčmu preselio i ostao tu sve do svoje smrti.

Krčma našeg Franceka, kako su ga svi poznati najradje zvali, sve je više dolazila na glas radi dobra vina, a osobito radi suhog špeka. Njegova krčma osobito se je posjećivala, kada je godine 1876. otvoreno centralno groblje na Mirogoju, pa su svi sprovodi prolazili kroz Novu Ves. Nakon sprovoda vraćala se purgerija najradje na »karmine« Franceku, gdje bi se u onim dvim sobicama sa zakadjenim tramovima, punim dobre vinske duhe sastali i »gosponi u cilinderima« i obični purgeri u šeširima. U takovim zgodama bilo je tu viditi vatrogasnih i veteranskih uniformi, sve se je to ispremiješalo, udarao se »šnapsl« i pila kašinska i moravčanska domaća kapljica. O Božiću bio je na redu obligatni pelinkovac ili »bermet«. Da je Francek imao uvijek dobro vino bilo je gotovo prirodno, jer je on u svojoj krčmi bio i sam najbolji gost.

Često bi se dogodilo da se je Francek već rano pod večer dobro »nakresal« svoje dobre kaplice, pa ako se u njegovoj krčki skupilo previše gostiju znao bi Francek ljutito vikati: »Kaj nema nigde drugde birtije, kaj ste svi sim došli!« Naravno Franceku nije to nitko za zlo uzeo, jer su gosti znali da on to govori nakon svoje dnevne vinske porcije. Francek je imao veliki »kufrasti« nos, pa kad bi ga tko zapitao za porijeklo nosa odgovorio je: »Kaj neznate, da mi Tkalčići si takve nose imamo, poglečte nos mog rodjaka prebendara Ivše Tkalčića, on ima još vekši nos«. Ali dobro se je znalo da je Francek veliki nos dobio dijelom i od velike količine dobrog vina.

Francek je i u društvenom životu rado sudjelovao. Bio je vatrogasac i član »veterancov«, pievačkih društava »Sloge« i »Slobode«. Kao dobar Hrvat uvijek se je politički izjavio za tadanju pravašku opoziciju. Kada

su se god. 1884. vodili saborski izbori, u III. izbornom kotaru kandidirali su od strane pravaša dr. Ante Starčević, a od vladine madjaronske stranke kanonik, kasniji biskup Franjo Gašparić. Madjaronski korteši radili su sa novcem što ih je dao za njihov izborni fond tadanji nadbiskup kardinal Mihalović. Naročito su za madjarone korteširali braća Maks i Jakob Štern, vlasnici tvornice koža. Ovi su dali oko desetorici gradjana iz III. izbornog kotara za glas po 50 do 300 forinti. Najviše je dobio šoštar Sirovatka iz Vlaške ulice 300 for. Francek je dobio 50 for. Medjutim su svi ti navodno »podkupljeni« izbornici sa svojim prijateljima otišli u krčmu košarača Venka u Vlašku ulicu, pa su tam čvrsto pili u zdravlje svog kandidata dra. Antu Starčevića, a sve za madjaronske »peneze«. Naravno da su drugi dan svi skupa složno glasovali za dra. Starčevića. Ovaj dogadjaj brzo se je po Zagrebu razglasio, pa je na račun madjarona bilo dosta šale i veselog razgovora. Francek Tkalčić bio je ali žrtva tog dogadjaja. On je, kako smo uvodno spomenuli, bio namješten u Šternovoj kožarnici, pa je radi »nevjere« kod glasovanja bio smjesta otpušten. Ova osveta braće Šterna nije Franceku mnogo štete nanjela, već mu je naprotiv bila reklama medju novoveškim i ostalim gradjanstvom, pa se je njegova krčma još bolje posjećivala.

Francek Tkalčić umro je dne 27. srpnja 1914., baš na sam dan proglasa mobilizacije, iza koje je nastao svjetski rat. Njegova smrt ostala je dosta nezapažena što nije ni čudo, kada je sve bilo u groznici pred još tada neslućenim velikim svjetskim ratom. Ipak ga se i danas još mnogi rado sjećaju, ne samo radi njegove dobre kaplice, već i zato što je sa Francekom Tkalčićem u hladan grob legao markantan tip pravog novoveškog purgera, kakovih danas u takozvanom modernom Zagrebu više i nema. Francek je bio čestita i dobra duša, koji je u Zagrebu iza sebe ostavio uspomene na nekadanji dobri purgerski život u Zagrebu. Tih uspomena rado se stariji Zagrepčani sjećaju, jer su im razonoda u danima današnjeg teškog života.

SCHWARZWALD FRANJO pekarski obrtnik, došao je sa ocem iz Olomuca u Zagreb god. 1833. Otac Josip Schwarzwald bio je cesarsko i kraljevski vojno-opskrbni pekarski majstor. Umro je godine 1846. kao umirovljenik u 82. godini života. Stanovao je u času smrti na Savskoj cesti.

Sin Franjo Schwarzwald izučio je pekarski zanat kod pekara Krausa u Mesničkoj ulici br. 32. Nakon naukovanja proputovao je pješke mnoge strane krajeve. Vrativši se u Zagreb oženio se i otvorio krčmu u Opatovini. God. 1860. preseli se u Sv. Klaru kraj Zagreba, gdje se je bavio gospodarstvom a uz to je vodio i gostionicu. God. 1865. vratio se je u Zagreb sa 6-godišnjim sinom Franjom te započeo pekarski obrt

na Savskoj cesti i to kraj sadanje Gradske mitnice u kući nekog Kukovca. God. 1872. preselio se je u Vlašku ulicu br. 129. Umro je god. 1893.

Jedini sin F r a n j o, koji i danas živi, rodio se je god. 1860., a izučio je pekarski zanat kod oca. Nakon obligatnog putovanja po svijetu vratio se kući, pa je nakon smrti očeve god. 1893. preuzeo njegovu pekarsku radnju, koju je vodio do god. 1898. u Vlaškoj ulici br. 129, a poslije u vlastitoj kući na Maksimirskoj cesti br. 31. God. 1888. oženio se je sa zagrepčankom Franjicom Adrinik. Pekarski obrt napustio je god. 1923. i povukao se u mir. Franjo Schwarzwald imade tri sina i to: Rudolfa, činovnika Prve hrvatske štedionice, Frana, ravnatelja naše Gradske štedionice i Milana, liječnika i asistenta med. klinike, te kćer Mariju.

GRAHOR JANKO inžinir i gradjevni poduzetnik rodio se je g. 1827. u Petrinji. Njegov otac Janez doselio se još za Napoleonovog doba iz Bijele Kranjske u Savske nizine i nastanio u Petrinji, nekadašnjem sjedištu generalske uprave tadanje Vojne Krajine. Bio je po zanatu tesarski obrtnik. U Petrinji sagradio si je kućicu. Imao je četiri kćeri i jednog sina J a n k a.

J a n k o G r a h o r polazio je osnovnu školu u Petrinji, a zatim stupio u tamošnju vojnu školu. Kada mu je otac umro brinuo se za Janka petrinjski gradjevni poduzetnik Flore Mačečević, pa ga smjesti u tzv. »Baukancelariju« kod Krajiškog gradjevnog ureda u Petrinji. Nakon odličnog svršetka ove škole stupi u posao svog štitnika Mačečevića, gdje je radio pet godina. Godine 1848. pošao je po tadanjem običaju u »fremd«, da u stranom svijetu crpi znanje i iskustvo. Proputovao je Austriju i Njemačku. U Frankfurtu na Majni polazio je gradjevnu obrtnu školu koju je svršio sa izvrsnim uspjehom. Nakon toga podje u Beč gdje je polazio predavanja na tamošnjoj tehnici Godine 1853. vrati se u domovinu i oženi se sa Margaretom rodjenom Kovač, kćerju petrinjskog gradjana i posjednika Kovača. God. 1857. bude imenovan gradjevnim asistentom kod krajiške gradjevne direkcije u Zagrebu.

God. 1860. pada zloglasni Bachov apsolutizam. Uslijed toga nastade ustavno doba, koje je zahvatilo i gradska zastupstva. U Zagrebu bude u mjesecu ožujku 1861. izabrano novo gradsko zastupstvo. Ujedno bude provedena i reorganizacija gradske uprave prama tadašnjim potrebama grada

Zagreba. Tom zgodom bude medju ostalim osnovano mjesto gradskog mjernika, (koji je predstavljao današnji gradjevni osdjek). Na sjednici gradskog zastupstva od 11. ožujka 1861. izabran je za gradskog mjernika Janko Grahor. Na istoj sjednici bio je izabran prvi ustavni načelnik Vjekoslav Frigan. Kao gradski mjernik suradjivao je mnogo i sa uspjehom na regulaciji grada Zagreba. Naročito regulacija Bregovite ulice, zatim uredjenje takozvane Promenade (današnje Strossmayerovo šetalište), uredjenje ulica i trgova naročito na Gornjem Gradu, odstranjenje utvrdnih Mesničkih vrata koje su stajale kod ulaza u Streljačku ulicu te utvrdnih vrata na Kaptolu u Bakačevoj ulici, provedba cesta Sv. Duh, Trnje, Vrhovec, Pantovčak i Smrok djelo su i Janka Grahora. Sudjelovao je i kod gradnje tadanje realke na Griču i Gradske ubožnice u Novoj Vesi. Provadjao je i prvo javno osvjetljenje gradskih ulica. U gradskoj službi bio je do godine 1868., da poslije osnuje sa arhitektom Franzom Kleinom samostalni posao. God. 1886. istupio je Klein iz posla, a Janko Grahor nastavi samostalno posao uzevši u suradnju svoje već odrasle sinove Janka, Nikolu i Antona, pod nazivom »Janko Grahor sinovi«, koja je tvrtka postojala sve do smrti Janka Gradora 1906.

Kao samostalni gradjevni poduzetnik sagradio je Janko Grahor preko 50 velikih i bezbroj manjih gradjevina. Naročito se spominje gradnja Jugoslavenske akademije, Sudbenog stola na Zrinjevcu, Gospodarskog društva na Trgu Kralja Aleksandra, Glazbeni zavod, Prvu hrvatsku štedionicu u Dugoj ulici br. 30, svratište »Caru austrijanskom« u Ilici br. 4 (danas adaptirana zgrada tvrtke Kastner i Öhler), Sollar u Ilici 16, palača Burati na Zrinjevcu br. 3. Izim gradjevne djelatnosti podignuo je Grahor šest velikih ciglana i to 4 u okolici Zagreba, a po jednu u Bjelovaru i Križevcu. Zatim tvornice vapna u raznim mjestima. Nadalje je uredio radionu cementnih proizvoda u Zagrebu. U svim tim radnjama bilo je stalno uposleno oko 400 radnika i 50 vozara. Godišnje izradjivalo se oko 15 milijuna opeka i oko 40.000 mtc vapna. Trošilo se godišnje do 300 vagona ugljena i 150 vagona ine gradjevne robe.

Za svoju uporabu sagradio je Janko Grahor obiteljsku jednokatnicu u nekadašnjoj Svilarskoj, sada Preradovićevoj ulici br. 16, a kasnije još šest zgrada i ljetnikovce.

U privrednom životu zauzimao je Janko Grahor odlična mjesta. Bio je dugogodišnji predsjednik Trgovačko-obrtničke komore, potpredsjednik Eskomptne banke, te cenzor Austro-Ugarske banke, podružnice Zagreb. Kroz dugi niz godina bio je gradskim zastupnikom, a prigodom popunjavanja gradskog zastupstva god. 1890. bude ponovno izabran. Na sjednici od 29. siječnja 1890. kod izbora Gradskog podnačelnika glasovalo je 39 zastupnika. Od toga dobio je dotadanji podnačelnik Milan Stanković 20,

a Janko Grahor 18 glasova. Baš ovo glasanje svjedoči da je Janko Grahor bio uvažena ličnost u gradjanskim krugovima. Tom zgodom izabran je prvi puta za načelnika dr. Milan Amruš. Nadalje obnašao je Grahor čast predsjednika društva inžinira i arhitekata. Bio je prvi vodja novoosnovanog vatrogasnog društva.

Grahor Janko isticao se je i u političkom životu. Bio je uvaženi član »Neodvisne stranke« ili takozvanih »Obzoraša«, koji su se priklanjali Strossmayerovoj i Račkijevoj ideologiji jugoslavenstva. Na velikom kongresu te stranke god. 1894. u Zagrebu predsjedao je Grahor. Sa tom strankom simpatizirao je i grof Gjuro Jelačić, brat bana grofa Josipa Jelačića, a pripadali su toj stranci dr. Šime Mazura, danas još živući profesor Josip Pasarić, dr. Milan Amruš, dr. Zahar, Gjuro Crnadak podnačelnik u Zagrebu, Miho Klaić iz Dalmacije, Tadija Smičiklas i mnogi ugledni muževi iz svih hrvatskih krajeva.

Grahor umro je 5. studenoga 1906.

Nasljedila su ga četiri sina i to: Janko, arhitekt, koji je suradjivao sa ocem. Oženjen je bio sa Olgom, kćerkom nekad poznatog i uglednog trgovca Josipa Kaizera. Umro je god. 1918. Drugi sin Nikola, svršio je realku, pa je isto suradjivao sa ocem. Umro je u dobi od 57 godina. Treći sin Stjepan, posvetio se najprije vojničkom zvanju, a zatim je isto kroz pet godina suradjivao sa ocem. Prešavši u upravu osig. zadruge »Croatia«, gdje je bio dugogodišnji ravnatelj; svojom marljivošću i sposobnošću podigao je taj zavod te ustrojio mnoge podružnice. Kroz 20 godina bio je na mjestu ravnatelja, a zatim je umirovljen. Još i sada je član ravnateljstva »Croatie«, a nalazi se u upravi još nekih novčanih poduzeća. Oženio se sa Brankom kćerkom Frana Šverljuge, dugogodišnjeg ravnatelja Hrv. eskomptne banke. Stjepan Grahor i danas živi u Zagrebu, pa je član našeg društva Zagrepčana. Četvrti sin Anton posvetio se strojarskoj tehnici. Suradjivao je sa ocem, a nakon likvidacije tvrtke »Janka Grahora sinovi« bavi se izgradnjom ciglarskih tvornica. Živi i vodi ovaj posao u Zagrebu.

SCHNEIDHOFER IVAN poznati zagrebački restaurater rodio se godine 1853. u sjevernoj Štajerskoj u mjestu Fišbach, koje leži sasma u Alpama. Roditelji su mu bili posjednici. Pučku školu svršio je u Waitzu, a nakon svršene škole poslaše ga roditelji u Štajerski Graz k stricu Johanu Russu, koji je u Grazu na »Jakomini« trgu imao veliku gostionu i svratište za putnike. Kod strica izučio je gostioničarski posao, a zatim je pošao u svijet, gdje je u velikim gradovima upotpunio svoje znanje za gostioničarsku struku. God. 1876. došao je u Zagreb pa je neko vrijeme radio kod »Ugarske Krune« u Ilici br. 6. Oko god. 1878. otvorio si je vla-

stiti posao u Preradovićevoj ulici br. 4 u kući kraj pravoslavne crkve.* Ova gostionica imala je napis »Dobričini«. Prije Schneidhofera vodio je tu gostionicu Stjepan Grubešić, koji je bio trgovac vina na veliko u Svilarskoj ulici (današnja Preradovićeva ulica) br. 472.

Kako se je u ono doba u Zagrebu mnogo njemački govorilo to su ovu gostionicu nazivali: »Zum guten Kerl«, koji je nadimak Schneidhoferu uvijek ostao, a on ga je i zaslužio, jer je bio doista dobričina. Koliko god je bio po rastu visok i jak, toliko više bio je u srcu dobar i mekan pa je rado podupirao sirotinju naročito djake, kojima je davao besplatnu hranu. Kasnije preselio se u Bregovitu ulicu br. 5 i pod istim nazivom vodio je gostionicu u povećanom obliku, a god. 1886. preuzeo je veliku restauraciju u Nikolićevoj ulici br. 13. Restauracija imala je naziv »K lipi«, jer je vrt bio zasadjen lipama. U ono doba bila je to najpoznatija restauracija, a bilo je tamo onako po domaću rečeno »najlušnije«, osobito u pokladnim danima, kada su se tamo održavali »Masken-Balli«. Tu su se održavali vojnički koncerti, a bilo je i pjesme i glazbe raznih putujućih družina — »Volks-Sängera«. Prava senzacija onog vremena bile su Pasionske igre, koje je izvodila družba iz Oberamergaua. Igre su se izvadjale kod »Lipe« kroz tjedan dana. »K Lipi« polazilo je mlado i staro, svatko tko je bio željan zabave, glazbe i plesa. Tamo je bio sastanak vojništva, gradjana i inteligencije. Kasnije je kuću kupila sestra Schneidhoferova Katarina udata Rabus, supruga opće poznatog industrijalca mesnih proizvoda, te je u toj kući sagradila i uredila tvrtka Rabus svoju tvornicu.

Iz Nikolićeve ulice preselio se Schneidhofer god. 1889. u Vlašku ulicu br. 40, gdje je otvorio svratište i kavanu pod nazivom »K Sidru«. Kod »Sidra« bilo je stjecište naše naročito vlaškouličanske purgarije. Tu su se svraćala provincijalna gospoda, koja su u svojim kočijama dolazila iz bliže i dalje zagrebačke okolice. Tamo bi se sastajali župnici, fiškali, po-

* Ove kuće više nema, jer je srušena sa cijelim skupom kuća, koje su stajale na mjestu gdje se danas prostire Preradovićev trg.

sjednici, plemenitaši i sve što bi se na kratak čas u Zagreb dovezlo. Dolazili su i okolišni seljaci, koji bi Schneidhofera jednostavno nazivali »Gospon sidar«, jer im je bilo njegovo dugo njemačko ime teško izgovarati.

Schneidhofer bio je, po tadanjem purgerskom običaju, član mnogih društava, a naročito dobrotvornih. Razumije se da je bio i vatrogasac, jer je ta dužnost svakom pravom purgeru u ono doba spadala. Kod »Sidra« imali su sastanak, naravno u »Ekstrazimeru«, naročito vlaškouličanska inteligencija kao jednooki i poznati vječni šaljivdžija Josip Huzek, senator Gjuro Deželić, grad .kontrolor Janko Crnetić, tadanji oduševljeni vatrogasa i kolar Wagnes, pa pekar Petrovečki, licitar Schön, mesari Butalo, Ramer, Liebald, tada opće poznati »Draškovićeva ulica numera neune« Zorić, pa trgovac Žigrović. Svi su se ti rado okupili oko stola kod dobrog »Rizlinga« ili »Muškatellera«, za koji »strošek« su gosti udarali obligatni »Šnapsel«, a poslije toga su kritizirali tadanja vremena i uzdisali za onim dobrima »starim cajtima«, kako i mi danas uzdišemo za dobrim vremenima stabilnog života, kada se riječ »kriza« uopće nije poznavala. Znalo se je da nekakova »kriza« može da bude u vladi ili u gradskoj »hiži kod gradskih ocov«, ali drugdje je nije bilo.

Kod »Sidra« naročito je bilo živo u doba gradskih ili saborskih izbora. Schneidhofer, akoprem je po narodnosti bio Njemac, toliko se sljubio sa Zagrebom i Hrvatskom, da je uvijek bio sumišljenik tadanjih hrvatskih opozicionalaca. Naravno da su u njegovim lokalima opozicionalni gradjani obdržavali svoje sastanke i dogovore, a na dan izbora bio je tu kortešacioni logor. Schneidhofer je god. 1888. kupio kuću u Vlaškoj ulici br. 31, pa je tada postao pravi vlaškoulički gradjanin i zavičajnik grada Zagreba.

Schneidhofer Ivan umro je god. 1894. u najljepšoj muževnoj dobi od 40 godina. Ostavio je udovu Tereziju rodj. Nebes, te četvero djece. Sin Ivan bio je u Zagrebu poznat radi svoje vanredne jakosti i Herkulskog uzrasta. Zvali su ga »Hanza«. Umro je god. 1932. Danas živu još dvije kćerke, Anka udata za našeg čestitog gradjanina Franju Jurišu, električarskog obrtnika i revnog člana našeg društva i Štefanija udata Lisac.

Umjetničke izložbe u Zagrebu

U mjesecu januaru 1935. godine. Papazov, Šipek, Renarić, Cata Dujšin.

Zagreb i na području umjetnosti vodi. Izložbe traju neprekidno od septembra pa do juna, tako da jesenski salon sustiže proljetni. U Zagrebu imade prijatelja umjetnosti koji rado kupuju umjetnine. Po neke izložbe liče na rasprodaju.

U januaru još je trajala izložba bugarskog slikara *Papazova*, pristalice smjera tzv. apstraktne umjetnosti. Borci ovog stilskog previranja žele, da i za umjetnost izvojšte ono pravo, koje imade glazba: da se shvaća bez konvencionalne forme, koja se uzajmljuje iz prirode. Tako se dogadja, da se od forme i legende ne vidi koloristička izražajnost i ne razaznaje kompoziciona snaga umjetnikova. Pokret je slavenski, ruski. Predstavnici su mu Kandinski, Aleksije Javljenski, Marc Chagall, vajar Arhipenko itd. Od Nijemaca stvorio je prvi sistem Adolf Höltzel. Odbacuje u slikarstvu sve osim sebe (kao stvaraoca), i izražajna sredstva: plohu, liniju, svijetlo i sjenu, boju i tehnički alat. Umjetnik ima da dade svoje sopstveno unutrašnje doživljavanje pomoću ritmički povezanih tonova. Ova grana slikarskog izražavanja uvela je u slikarstvo nauku o kontrapunktu i harmoniji. Hoće da dade muziku, čiji će se tonovi zapažati s istim osjećanjima, s kojima se sluša glazba. Tek su smetnuli s uma, da svaka muzika, da se razumije, mora imati note, a notalni se znakovi mogu razumjeti samo, ako ih se nauči. Tog ključa još nisu dali, pa je Papazov, pored svih svojih lijepih vrijednosti, ostao nerazumljen. Ipak je uspio u toliko, što je svaki gledalac priznao: »lijepo je, ama ništa ne vidim od onoga što je napisano u katalogu. Ja toga ne razumijem«. Papazov je materijalnost sveo na minimum. Ostale su samo krasne, čiste boje, koje zanose kao akordi u muzičkoj skali. U duši je mistik, sanjar. Što se vidi na platnu, to su koloristički snovi jedne nadzemaljske vizonarnosti. Osjeća lirski, i interpretira osjećaje muzički.

U Salonu Ulrich zatekla je nova godina izložbu *V. Šipeka*. Izložio je akvarele. Vidan je daljnji napredak. Počeo se skoncentrisavati. Realist je. Oeuvre mu je u krajinama, koje interpretira u našem žargonu. Uz Zagreb (»Stari Zagreb« br. 27, »Iz Tkalčićeve ulice« br. 2 itd.) zavirio je i u provinciju. Tako je dao nekoliko ugodnih isječaka iz Karlovca, Marije Bistrice itd. Ne špekuliše s izražajnim sredstvima. Ne lovi za maglama stranih »izama«. Štimungi u suncu dobro su shvaćeni; oni u snijegu imaju dubljih koncepcija. Luministički efekti su mu živi i neposredni. Kad se oslanja na maštu i nastoji da nametne sižeju štimung koji ne vidi, zatají. U oblacima ne uspijeva, ako ih ne vidi na horizontu, kad se udubljuju u rad. Ili su vještački prenatmureni, ili su očito ubačeni u milje u kojem, u ovakovom izdanju, ne odgovaraju. Nasilno izmišljeni ljubičasti ton u zamišljaju »Pred zoru« (10) nije uspio. Sumrak traži velike vježbe i duge študije. Odlično mu je uspio žaner u »Dvorištu u Mariji Bistrici« (21). Intimnosti seljačkog života i shvaćanje seljačkog žanra izraženi su iskreno i uzvraćeni pošteno. Pokrata ždrebeta nije dobra. Konj i ljudi uhvaćeni su iluzionistički spretno. Šipek se sve više ispoljava dobrim rasnim krajinarom i lokalnim slikarom jačih kvaliteta.

Dragan Renarić, profesor, izložio je u salonu Šira u Preradovićevoj ulici. Izložio je, pretežno, akvarele, monotajpse, akvamonotajpse i nekoliko ulja. U uljima nije uspio tako, kao u akvarelima i monotajpsima. Od dva portreta bolji je onaj dra. S. T. Renarić je vizionaran kolorist. Nije studirao vani. Ali u dinamici boja odrazuje se nešto Vlaminkovski snažnog i napetog. Skala mu je velika i opsežna. Paleta mu je vedra, kao što je vedra Slavonija i opsežna kao bogata krajina u kojoj se inspirisao. Akordi su mu snažni i široki. Život njegovih krajina buja i brekti od snage i sočnosti. Osjeća se široka slavonska duša koja je rodjena da bude pjesnik, pa ma stihove pisala i bojom, a ritam izražavala tonovima, umjesto s riječima. Impresionist je. Ne daje što vidi, no kako vidi. Ne

poznaje šablone ni kalupa. Grabi na izvoru, hvata u onom vizuelnom raspoloženju koje ga u onom momentu nadahnjuje. Osobito je suptilan interpretator noći i štimunga tame.

Odličan je crtač. Stari grafičar. A bez solidnog znanja u crtanju, nema ni prave slikarske umjetnosti. Ima i grešaka. Iskren slikar ih niti ne taji. Ali dobre stvari daleko prevladaju slabije, koje imaju, svejedno, svojih i dobrih strana.

Cata Dujšin izložila je u Salonu Ulrich. I ona je impresionista, ali oprečno drugi od Renarića. Od posljednjeg izlaganja s Klubom likovnih umjetnica (1932.) znatno je pokročila naprijed. Paleta joj se uočljivo obogatila. Shvaćanje joj se produbilo, dar zapažanja izoštrio. Voli krajine i prirodu u kojoj hvata reflekse sunca i upija odraz mora. Koloristički akordi su joj uskladjeni znalački i svijesno. Tonski valeuri su živi. Vanredan je interpertator voda, koje smiono zahvaća u štimungu prozirnih dubina vrlo vješto i tehnički sigurno. U zakucima slabija je. »Poljsko cvijeće (23) uspjelo joj je dobro. »Mrtva priroda« imade lijepih pojedinačnih partija, ali se u cjelini gubi. Simpatični su joj pokušaji na polju pučkog žanra.

Ipak glavno područje, na kojem se najbolje ispoljuje njezin mnogostruki talenat, jest portret i figuralno izražavanje. Zaviruje u dušu i iznosi je slikarski, a podcrtava karakterno. Koloristički smisao dolazi do punog izražaja u smionim zahvatima kod tipova s plavom kosom. Ističe se više tipološki karakter no individualno akcentuiranje u liku. Najsnažnija joj je »Glava djevojčice« (7). I portret »Dubravka Dujšina« snažno je iznijansiran dobrim karakternostima. Kolorističkom dikcijom bliža je Cezanneu, dok u izražajnosti ima nešto Fragonardskog. Izražajnošću očiju bliži se velikom sjevernjačkom majstoru Edvardu Munchu.

Šipek i Renarić su svoje izložbe skoro rasprodali. Svjedočanstvo, kao i kod Gabrijela Jurkića, da publika ima smisla samo za onu umjetnost, kojoj se ne diví samo, već koju i razumije. A o tom uslovu morali bi gg. umjetnici da vode računa, jer oni rade, istina, u prvom redu za sebe, ali ne samo za sebe. A kad odlučuju u radu dvije komponente, ne može se samo o jednoj voditi računa. Treba jedna zlatna sredina, pa da svi budu zadovoljni. Mi smo još daleko od Pariza, iako bi tako rado disali plućima Pariza. No Pariza nema bez Parižlija

Ivo Franić.

Sa izložbe V. Mirosavljevića u salonu Ulrich (od 2—12 II.).

Iz života zagrebačkih umjetnika

naših članova

ŽIGA HIRŠLER poznati komponista i glazbeni kritičar »Večeri« uglazbio je tipično zagrebačku operetu »Kaj nam pak moreju...« po libretu pjesnika Lirskoga. U toj opereti dolazi niz popularnih zagrebačkih tipova sa Jurekom Cmokom, koji već dugo godina nasmijava Zagreb. Sa operetom »Kajnam pak moreju...« dobiva Zagreb svoju muzičku reviju, u kojoj će i scenski biti donešena sva ona mjesta grada Zagreba od »Kazališne kavane« do prastare Vlaške ulice. Suvišno je spominjati da će svaki Zagrepčanin posjetiti tu našu reviju, koja u duhovitom i vedrom stilu ilustrira naš Zagreb. Premijera će biti 31. I. 1935. u malom kazalištu u Frankopanskoj ulici.

ALFRED GRÜNHUT član drame kazališta nastupio je prije kratkog vremena kao Shylok u »Mletačkom trgovcu«. Tim svojim nastupom dokazao je g. Grünhut svoje visoke glumačke kvalitete i nesumnjivo dokazao da s pravom pripada u red naših dramskih prvaka. Iako je g. Grünhut nenadano preuzeo tu veliku i tešku ulogu, vidljive su simpatije općinstva burno popratile njegov uspjeh. Grünhut je nesumnjivo jedan od najpopularnijih naših dramskih umjetnika pa za ponovni njegov nastup u »Mletačkom trgovcu« vlada medju Zagrepčanima razumljiv interes.

Dr. SLAVKO BATUŠIĆ književnik i tajnik hrv. kazališta napisao je psihološku dramu »Komorni trio«, čija je premijera davana u zgradi na Trgu Kralja Aleksandra. Djelo je pisano moguće preotmjeno za velike uspjehe kod širokih masa i intelektualna publika grada Zagreba našla je nesumnjivo u »Komornom Triu« kazališni komad komornih kvaliteta. Uz gdju Podgorsku i g. Grkovića požnjela je velik uspjeh i članica našega društva gdja Kraljeva, dok je čitavo veče bilo nedvojbeno puno štimunga iz velegradskih komornih kazališta.

R. H. KATEDRALIS pisac feljtona naročito iz staroga Zagreba izdao je knjigu »Gornji Grad«, punu reminiscencija na predratni tihi Zagreb. Ta knjiga je pandan njegovom »Starom Zagrebu«, izašlom prije tri godine. Na drugome mjestu donosimo prizor Gornjega grada, — naslovnu stranicu, — pa vjerujemo da će Zagrepčani nabaviti to djelo za svoje porodične biblioteke, jer je u njemu sačuvana uspomena na mlade dane danas već stare generacije našega grada. Knjiga se dobiva jedino kod autora: R. Habeduš, Jurjevska 23 a za članove »Društva Zagrepčana« uz poseban popust. Dovoljno je poslati dopisnicu.

Skije - Kovačić vode u cijeni i kvaliteti
Zagreb, Ilica - Mesnička 1 — Tel. 6596 — za gotovo i na otplatu.

Izdavač »Društvo Zagrepčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, gradski tajnik Vodnikova ul. 10.— Tehnička redakcija: Katedralis. — Uredništvo i uprava: Gajeva 7. II. kat. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta 47.

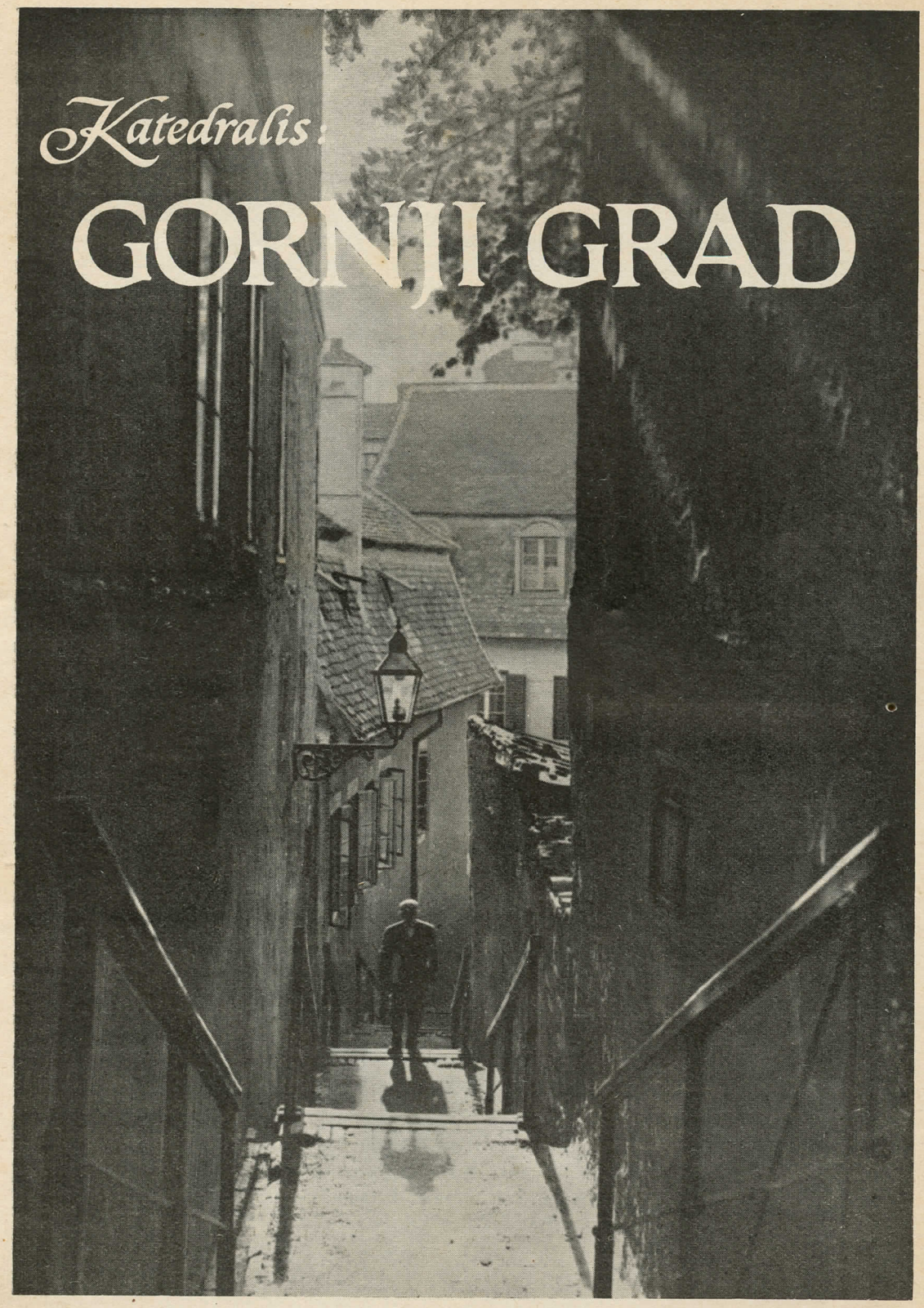
Katedralis:
GORNJI GRAD

Kupujte tamo — gdje kupuju svi

Kastner i Öhler

Zagreb.

Ilica 4 **Ilica 4**

M. KNEZ, NASLJEDNIK

DRAGULJAR I URAR **L. ŠPELETIĆ** UTEMELJENO 1815.

PRAŠKA ULICA 8 ZAGREB TELEFON BROJ 70-44

Veliki izbor najboljih švicarskih zlatnih i srebrnih satova, dragulja, zlata, srebra i t. d.

Utemeljeno 1892

Knjigotiskara BRAĆA KRALJ

Telefon 4824 *ZAGREB* *Pavla Radića 9*

Preuzima *sve vrsti tiskanica uz najkulantniju posluga: kao trgovački dopisni papir, listovne kuverte, račune, dopisnice, posjetnice, osmrtnice itd. Cijene vrlo umjerene*

Izradjuje *tiskanice u blokovima te zaručne i vjenčane karte, oglase, letake, kao i sve tiskanice u reklamnu svrhu i za sve uredske potrebe. — Podvorba brza i solidna.*

GARGOYLE
Ulja i masti

Svaki napredak u proizvodnji i upotrebi, cijelo znanje i sva iskustva, što su ih od 1886. godine stekli specijalisti naše organizacije, koja obuhvaća cijeli svijet, primjenjuju se kod fabrikacije naših GARGOYLE-MAZIVA i daju im onu kakvoću, koja Vam garantuje siguran i ekonomičan pogon.

GARGOYLE
Mobiloil

STANDARD-VACUUM OIL COMPANY OF JUGOSLAVIA INC.
ZAGREB BEOGRAD

LIKERI
Pokorny

PROIZVOD SUHOMESNATE ROBE M. MOKROVIĆ K. D.
Centala: Primorska ul. 10. ZAGREB Telefon broj 50-94
Podružnice: Jelačićev trg 4, tel. 57-11 - Tržnica (Boks I-II) - Ilica 61 - Ilica 73
Vrhovčeva 11 - Tržnica: Branimirova ulica.